

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології
кафедра історії української літератури,
теорії літератури і літературної творчості

Вплив захопленням французькою літературою на творчість В.
Підмогильного

Кваліфікаційна робота

освітнього рівня "бакалавр"

студента 4 курсу

освітньої програми *"Українська мова і література
та західноєвропейська мова"*

спеціальність – 035 Філологія

Данило Олексійович Кудін

Науковий керівник:

к. філол. н., доц. Михайло КОНОНЧУК

"Допущено до захисту"

Протокол засідання кафедри

історії української літератури, теорії літератури і літературної творчості

протокол засідання **11** від «9» травня 2024р.

завідувач кафедри _____

д. філол. н., проф. Оксана СЛІПУШКО

КИЇВ

2024

Вплив захопленням французькою літературою на творчість В. Підмогильного

Анотація

Дана робота присвячена дослідженню впливу захопленням французькою літературою на творчість В. Підмогильного. **Мета роботи** полягає у вивченні впливу французької літератури на формування світогляду В. Підмогильного; комплексному дослідженні доробку письменника у зіставленні з творами французької літератури

Дослідження ґрунтується на аналізі творів таких авторів, як В. Підмогильний «Місто», А. Франса «Таїс» та Гі де Мопассана «Любий друг».

За допомогою комплексного літературного аналізу в роботі виявлено особливості рецепції творів А. Франса «Таїс» та Гі де Мопассана «Любий друг» у романі В. Підмогильного «Місто», що дозволило вивчити спільні та відмінні риси цих зразків світової літератури.

Також було виявлено, що у творчості В. Підмогильного, який захоплювався творчістю французьких письменників-екзистенціалістів, екзистенційні риси виявилися більшими, ніж у творчості інших вітчизняних письменників. В. Підмогильний у своїх літературних творах особливо гостро звертав увагу на екзистенційні проблеми, які в тому чи іншому аспекті стосуються людей різних поколінь і соціального становища.

У творчості Валер'яна Підмогильного виявлено новаторські тенденції: своєрідність осмислення митцем таких концептів філософії екзистенціалізму як абсурд, відчуженість, «межова ситуація», проблеми вибору людини, свободи, значення мистецтва, як для окремої людини, так і суспільства загалом.

Бакалаврська робота є посутнім внеском у вивчення української літератури ХХ століття. У даній роботі зроблено посутні висновки про можливості

використання результатів у навчальних курсах з літературознавства, історії української літератури ХХ століття, філологічного та лінгвістичного аналізу художнього тексту, лексики і синтаксису сучасної української мови, присвячених проблемам впливу захоплення французькою літературою на творчість В. Підмогильного.

The influence of admiration for French literature on the work of V. Podmohylnyi

Abstract

This work is devoted to the study of the influence of admiration for French literature on the work of V. Podmohylnyi. **The purpose of the work** is to study the influence of French literature on the formation of the worldview of V. Podmogilny; a comprehensive study of the writer's work in comparison with the works of French literature.

The research is based on the analysis of the works of such authors as V. Podmohylnyi "City", A. France "Thais" and Guy de Maupassant "Dear Friend".

With the help of a complex literary analysis, the work revealed the peculiarities of the reception of the works of A. France "Thais" and Guy de Maupassant "Dear Friend" in the novel "The City" by V. Podmogilny, which made it possible to study the common and distinctive features of these examples of world literature.

It was also found that in the work of V. Podmohylny, who admired the work of French existentialist writers, the existential features were greater than in the work of other domestic writers. In his literary works, V. Podmohylny paid particular attention to existential problems that in one way or another affect people of different generations and social status.

In the work of Valeryan Pidmohylny, innovative trends were revealed: the originality of the artist's interpretation of such concepts of the philosophy of existentialism as absurdity, alienation, "borderline situation", problems of human choice, freedom, the meaning of art, both for an individual and for society in general.

The bachelor thesis is a present contribution to the study of Ukrainian literature of the 20th century. In this paper, current conclusions are made about the possibilities of using the results in educational courses on literary studies, the history of Ukrainian literature of the 20th century, philological and linguistic analysis of the artistic text,

vocabulary and syntax of the modern Ukrainian language, dedicated to the problems of the influence of fascination with French literature on the work of V. Pidmohylny.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ВПЛИВ ФРАНЦУЗЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ НА ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ В. ПІДМОГИЛЬНОГО.....	11
1.1. Формування світогляду В. Підмогильного на основі французької літератури	11
1.2. Твори В. Підмогильного – перші паростки в розвитку українського екзистенціалізму як світоглядної естетичної системи в Україні початку ХХ ст.	16
1.3. Перегук екзистенційності літературного доробку В. Підмогильного з творами французьких екзистенціалістів	25
РОЗДІЛ 2. КОМПЛЕКСНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОРОБКУ ПИСЬМЕННИКА У ЗІСТАВЛЕННІ З ТВОРАМИ ФРАНЦУЗЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	30
2.1. Рецепція французьких письменників у творчості В. Підмогильного	30
2.2. Компаративний аналіз романів В. Підмогильного «Місто» та А. Франса «Таїс»	34
2.3. Спільність романів В. Підмогильного «Місто» Гі де Мопассана «Любий друг»	40
ВИСНОВКИ.....	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	56

ВСТУП

Визначною віхою у розвитку української та світової літератури можна назвати творчість визначного поета ХХ століття Валер'яна Петровича Підмогильного (1901–1937). Літературний доробок письменника репрезентує найкращі досягнення національної високохудожньої поезії, розвиток якої було закладено його попередниками. Творчість В. Підмогильного, у якій поєдналися класична форма і новий зміст, є найоригінальнішим і найдовершенішим явищем національної літератури.

Поетичні твори митця є відображенням провідних естетико-культурних тенденцій розвитку вітчизняного літературного процесу першої половини ХХ століття, а також постають зразками оригінальної художньої системи зображення не лише ліричних почуттів, переживань та почуттів самого поета та його сучасників, а й реалій тогочасної дійсності створеної художником слова.

У творах письменника піднімаються філософські та моральні, соціальні та психологічні теми, які завжди були і залишаються актуальними. Заслужують на увагу художні особливості його творів, специфіка зображення сучасного світу і визначення місця людини в ньому. Освоюючи нові мистецькі практики та художні стратегії, опановуючи явлення про людську психологію, генеруючи власну світоглядну модель, В. Підмогильний вдається втілити цей досвід в оригінальній літературній манері.

Не заперечуючи самобутність творів В. Підмогильного та оригінальність його ідіостилю, варто зауважити факт впливу на його творчість світової літератури, найперше французької.

Творчість В. Підмогильного – яскраве явище в українській літературі минулого століття, яке ще потребує глибокого й різнопланового дослідження. Проте, на сьогодні ми маємо цінний доробок з аналізу спадщини письменника – праці літературознавців ХХ-ХХІ століття.

Творчість В. Підмогильного досліджували у лінгвістичному, літературознавчому, перекладознавчому аспектах багато вітчизняних дослідників,

зокрема І. Бурлакова, О. Горб, С. Жигун, Г. Когут, Г. Костюк, М. Ласло-Куцюк, Є. Лепьохін, Н. Олійник, К. Шахова та ін.

Філософські аспекти творів В. Підмогильного аналізували О. Гриценко, Г. Костюк, А. Матющенко, І. Михайленко, Р. Мовчан, М. Тарнавський, В. Шевчук, Ю. Шерех та ін.

Специфіку розкриття концепції людини в екзистенціальній прозі письменника вивчали В. Мельник та О. Романенко. В. Мельник, зокрема, зазначав, що В. Підмогильний як тонкий психолог творить складний психотип індивіда, який шукає власне щастя не в оточуючому середовищі, а в собі: «Герой постійно шукає в своїй уяві іншого світу – світу кращого, який доповнює і довітлює дійсний світ»[15, с. 17].

Значний внесок у дослідження творчості В. Підмогильного внесли К. Дуб (психологічні особливості новел та оповідань), Л. Коломієць (поетика прозових творів малої форми), Ю. Рибалко (психоаналітичні аспекти новел), Л. Ставицька (мовно-образна структура роману «Місто»), Л. Деркач (нарративні моделі прози).

Дослідження Ю. Бойка, Голубєвої, М. Доленго, С. Єфремова, О. Ковальчука, П. Колесника, В. Коцюка, М. Ласло-Куцюка, П. Лісового, І. Михайленка, А. Мотузки, М. Муся, С. Павличко, Л. Підгайного, Л. Сеника, М. Степняка, К. Фролової відкрили для читачів світ літературного доробку прозаїка.

Незважаючи на наявність великої кількості наукових праць, присвячених творчості В. Підмогильного, питання рецепції письменником французьких митців до кінця не вивчене. З огляду на все сказане, темою нашого дослідження обрано «Вплив захопленням французькою літературою на творчість В. Підмогильного».

Об'єкт дослідження – літературна творчість В. Підмогильного.

Предметом дослідження виступає рецепція французьких письменників у літературній творчості В. Підмогильного.

Мета дослідження полягає у вивченні вплив французької літератури на формування світогляду В. Підмогильного; комплексному дослідженні доробку письменника у зіставленні з творами французької літератури.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення низки конкретних **завдань**:

– розглянути особливості формування світогляду В. Підмогильного на основі французької літератури;

– розкрити роль В. Підмогильного в розвитку українського екзистенціалізму як світоглядної естетичної системи в Україні початку ХХ ст.;

– дослідити перегук екзистенційності літературного доробку В. Підмогильного з творами французьких екзистенціалістів;

– проаналізувати рецепцію французьких письменників у творчості В. Підмогильного;

– здійснити компаративний аналіз романів В. Підмогильного «Місто» та А. Франса «Таїс»;

– обґрунтувати спільність романів В. Підмогильного «Місто» та Гі де Мопассана «Любий друг».

Матеріал дослідження – романи В. Підмогильного «Місто», А. Франса «Таїс» та Гі де Мопассана «Любий друг».

Методи дослідження. В основу дослідження покладено комплексне застосування методів: дефініційний аналіз (для кращого оперування термінами); порівняльно-історичного; системно-структурного; культурно-історичного; комплексного філологічного аналізу тексту (для виявлення засобів художньої виразності і особливостей прозових текстів В. Підмогильного; метод суцільної вибірки; описовий метод; елементи біографічного аналізу. Їх цілеспрямоване й

комплексне застосування сприяло проведенню всебічного літературного і лінгвістичного дослідження.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вона є комплексним дослідження явища впливу французької літератури на творчість В. Підмогильного. За допомогою комплексного літературного аналізу встановлено особливості рецепції творів А. Франса «Таїс» та Гі де Мопассана «Любий друг» у романі В. Підмогильного «Місто», що дозволило вивчити спільні та відмінні риси цих зразків світової літератури.

Практичне значення. Практична значимість дослідження полягає в можливості використання його результатів у навчальних курсах з літературознавства, історії української літератури ХХ століття, філологічного та лінгвістичного аналізу художнього тексту, лексики і синтаксису сучасної української мови, в спецкурсах і спецсемінарах, присвячених проблемам впливу захоплення французькою літературою на творчість В. Підмогильного. Отримані висновки можуть знайти застосування при самостійному ознайомленні з творчістю українського письменника.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів з підрозділами до них, висновків, списку використаних джерел (36 найменувань). Обсяг роботи становить 59 сторінок друкованого тексту.

РОЗДІЛ 1. ВПЛИВ ФРАНЦУЗЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ НА ФОРМУВАННЯ СВИТОГЛЯДУ В. ПІДМОГИЛЬНОГО

1.1. Формування світогляду В. Підмогильного на основі французької літератури

Неповторною постаттю української літератури став В. Підмогильний, творчість якого переважно розглядають у контексті дослідження періоду «розстріляного відродження». Він був неординарною особистістю, одним із найбільш плідних і трагічних письменників початку ХХ століття. До того ж В. Підмогильний був різнобічно обдарованою людиною свого часу, оскільки володів різними мовами, захоплювався світовою літературою, особливо творчістю екзистенціалістів, плідно займався перекладацькою діяльністю.

Валер'ян Підмогильний – не лише надзвичайно талановитий письменник, а людина з широкими поглядами та чіткою громадянською позицією, справжній українець, який щиро любив свій народ і доклав багато сил для того, щоб возвеличити рідну землю, збудити любов до рідної історії та культури. На формування світоглядних уявлень і мистецьких амбіцій В. Підмогильний вплинуло виховання, оточення, любов до знання і книги.

В. Підмогильний був одним із найпрогресивніших та найосвіченіших українців своєї історичної доби, та й загалом України. Творча діяльність митця безпосередньо пов'язана як з українською, так і з французькою літературою. В. Підмогильний, здійснюючи переклад творів французьких письменників (Д. Дідро, О. де Бальзака, Гі де Мопассана, Ж. Санд, А. Франса, П. Меріме та ін.), збагачував свій літературний досвід, вдосконалював творчу майстерність. Різного часу до його пізнавальних інтересів входили наукові праці істориків та філософів А. Камю, Ф. Ніцше, З. Фрейда, А. Шопенгауер та ін.

На становлення його світогляду значний вплив справили ідеї З. Фрейда та Ф. Ніцше. Письменник виявляє особливе зацікавлення сферою підсвідомого, що вже простежується на матеріалі першої збірки творів під назвою «Твори. Т. І» (1920). До збірки увійшли оповідання «Важке питання», «Старець», «Ваня»,

«Добрий бог», «Гайдамака» та ін., що, за словами К.Шахова та Н. Олійник, знаменували входження в український літературний процес талановитої та непересічної особистості зі своєю унікальною творчою манерою, яскравим авторським стилем [36, с. 86–87].

На розвиток літературних смаків та естетичних уподобань В. Підмогильного, окрім філософських трактатів, вплинуло вивчення психології, зокрема теорії підсвідомого З. Фрейда, дослідження творів представників зарубіжної літературної класики [6].

В. Підмогильний був надто освіченим і самозаглибленим, щоб сприймати на віру певні догми, а тим більше писати за вказівками з боку. Письменник за свою коротку творчу кар'єру завжди писав про те, що найбільше цікавило і притягувало його як митця і як людину. За таку позицію й послідовність у поглядах і вчинках В. Підмогильний поплатився власним життям, однак залишився вірним своїм життєвим принципам, повністю зберіг себе як творчу особистість [6].

Однією з яскравих сторінок творчості В. Підмогильного була його перекладацька діяльність. Варто зазначити, що письменник самостійно опанував французьку мову й став професійним перекладачем. Переклад став засобом творчого вираження митця. За своєю стилістичною точністю та мовною віртуозністю переклади В. Підмогильного французьких письменників досі використовуються багатьма українськими видавництвами. За свою перекладацьку кар'єру митець відтворив українською мовою твори Вольтера, Анатолія Франса, Стендаля, Гі де Мопассана, Віктора Гюго Проспера Меріме, Гюстава Флобера та ін.

Творча криза у житті В. Підмогильного, пов'язана з переїздом з Києва до Харкова та неможливістю друкувати власні твори, стала поштовхом займатися улюбленою справою – перекладами. В. Підмогильному належать, зокрема, переклади та редагування багатотомників Бальзака, Мопассана, Франса. Захищаючи українську мову від занепаду, літературний переклад, яким із захопленням займався митець, виконував рятувальну функцію. Окрім того, що його франко-українські переклади несли просвітницьку місію, знайомлячи

українського читача зі світовою літературою, вони відкрили нову естетичну сторінку в розвитку української літературної мови, збагативши її okazіоналізмами [32].

З численних французьких митців, літературні доробки яких перекладав В. Підмогильний, найближчим для нього був А. Франс, чий роман «Таїс» про долю куртизанки з стародавньої Александрії проповідував такі загальнолюдські цінності, як прагнення бути вільним, невимушеність, повага до оточуючих, гідність особистості. Дослідники творчості В. Підмогильного (Р. Мовчан, Ю. Ковалів, В. Погребенник, В. Панченко та ін.) наголошують, що філософські сумніви французького митця А. Франса були близькі життєвій та світоглядній позиції В. Підмогильного [16, с. 35]. Роман А. Франса «Таїс» привернув увагу українського перекладача. В. Підмогильний не лише виконав довершений переклад французькомовного твору, а й написав передмову до нього. Хоча робота над перекладом була завершена в 1921 році, однак український читач зміг познайомитися з виданням лише в 1927 році. Переклад В. Підмогильного схвально оцінила критика: «Чудовий переклад з французького оригіналу В. Підмогильного не знецінив твір українською мовою, а навпаки – добірною лексикою і фразеологією робить цю книжку читачеві за добру вправу вивчати все багатство української мови» [29, с. 156].

Щоб об'єктивно оцінити внесок В. Підмогильного в літературний процес початку ХХ ст., варто охарактеризувати умови, в яких знаходився український читач. На той час багато творів світової літератури для нього були недоступні, не вистачало перекладених книг. В. Підмогильний з'являється на арені літературного процесу хоч і в несприятливий історико-політичний період, але з літературної точки зору для нього, як для перекладача, були сприятливі умови для продуктивної праці. Перекладацька діяльність митця була затребуваною.

Перекладаючи твори французьких письменників, В. Підмогильний задовольняв попит інтелектуальної публіки в Україні. На цьому терені успішно працювали перекладачі- «неокласики» П. Филипович, М. Рильський, М. Зеров, що вносило свіжий яскравий слід в національну літературу, збагачувало її новим

звучанням. Незалежно від того, подобалося це провідникам ідеології пролетаріату чи ні, а знайомити читача зі світовою класикою вимагало саме життя. Для того, щоб вийти з полону хуторянства, повернутися лицем до загальнолюдських цінностей, запозичити їх для власного духовного росту, важливо було зануритися до глибоких джерел світової культури [28, с. 3]. Таку позицію настирно впроваджував у життя М. Хвильовий. У цьому контексті варто сказати про літературну дискусію 1925 – 1928 рр., статті й памфлети письменника. Завдяки перекладам українці змогли виховуватися на кращих традиціях світової класики. В. Підмогильний разом з іншими талановитими перекладачами прагнув зробити так, щоб твори європейської, у тому числі французької, літератури були доступними не лише вузькому колу освіченої інтелігенції, а й пересічному українському читачеві.

Внесок В. Підмогильного на перекладацькій ниві літературного процесу значний. На цьому акцентують увагу такі дослідники творчості письменника, як Р. Мовчан, Л. Степовичка, М. Ткачук та ін. Вже будучи письменником, В. Підмогильний жадібно береться до перекладацької роботи. Готує до видання твори А. Франса українською в 24 томах (всього було опубліковано 8 томів): перекладає томик оповідань, романи «Таїс», «Корчма королеви Педок», «Пінгвінський острів», «Комедійна історія», «Боги прагнуть» та ін. Здійснює переклад творів ще одного свого улюбленця – Оноре де Бальзака. В. Підмогильний переклав такі всесвітньовідомі твори французького класика, як «Батько Горіо», «Кузен Понс», «Кузина Бета», «Бідні родичі» та ін. Перекладачеві доручають також редагувати багатотомне видання Бальзака. Однак у 1934 році у перекладі та за редакцією В. Підмогильного було видано лише перший том французького класика.

Впродовж 1927 – 1930-х років В. Підмогильний долучається до роботи з підготовки десятитомника творів іншого талановитого французького романіста Гі де Мопассана. В. Підмогильному належать переклади романів «Любий друг», «Сильна як смерть», «Монт-Оріоль». Він перекладає Дідро («Черниця», «Жак-фата-ліст»), Вольтера («Кандід, або Оптимізм»), Меріме («Коломба»), Доде

(«Листи з вітряка»); Г. Флобера («Мадам Боварі», «Салямбо»); К. Гельвеція («Про людину»); прозових творів Ж. Ромена, В. Гюго, Ж. Дюамеля, що говорить про високу працездатність та перекладацький талант українського письменника.

Загалом, за тринадцять років В. Підмогильний своєї перекладацької кар'єри створив великий пласт перекладної літератури, переважно творів французьких класиків, демонструючи європейськість рівня власної освіти й широке коло зацікавлення, світобачення. Для самого митця пророблена величезна перекладацька робота мала неоціненне значення. Можна з упевненістю говорити про те, що митець отримував від роботи над франко-українським перекладом велике естетичне та емоційне задоволення, бо, в першу чергу звертався до спадщини непересічних, глибоких митців, чия життєва позиція, світобачення були близькими В. Підмогильному [33, с. 4].

Твори французької класики, якими В. Підмогильний читав в оригіналі ще в юності, великою мірою сприяли розвитку його власного світогляду та формуванню його як митця. Можна припустити, що скептик А. Франс навчив юного В. Підмогильного сприймати людину як неповторну особистість з глибоким і складним світом внутрішніх думок і переживань, у якій тісно переплітаються фізіологічне, емоційне, соціальне начало. З тих глибоких роздумів-осягнень людини, які В. Підмогильний запозичив з творів французьких письменників, з'являлися його вражаюча розважливість і поміркованість у поглядах на людину і світ, його делікатний скепсис, іронія, виваженість у висновках. Широкий кругозір, довершене знання французької та англійської мов, вдумливе прочитання й глибоке осмислення класичних творів французької літератури, усвідомлення, що для розвитку літератури потрібно поєднувати національний зміст та європейські форми, спонукають письменника до філософування, до написання глибоких психологічних доробків. Захоплення творчістю французьких письменників помітно вплинуло на стиль В. Підмогильного-письменника [29, с. 156].

1.2. Твори В. Підмогильного – перші паростки в розвитку українського екзистенціалізму як світоглядної естетичної системи в Україні початку ХХ ст.

Екзистенціалізм (від лат. *existentia* – існування) – напрямок думки, який після Першої світової війни поступово пронизав собою філософію та літературу [33, с. 4]. В його основі лежить уявлення про нерозчленовану цілісність суб'єкта та об'єкта в акті переживання. Ця «філософія життя», або екзистенція, є своєрідним поривом, який не пізнаваний ні науково, ні раціонально; упорядкованість йому надає глибинне усвідомлення людиною кінечності її життя. Під знаком «буття до ніщо», «страху», «прикордонної ситуації» тощо людина не тільки робить смерть нарижним каменем свого існування, а й визначає неповторність своєї долі, суто особистісного переживання часу. Звідси витікає особливий інтерес екзистенціалістів до «проблеми вибору», тієї трагічної ситуації, коли індивід, зіштовхуючись зі смертю, самогубством, розпачом, почуттям провини, «зануреністю у світ», пов'язує їх як негативно даний абсолют зі своїм пошуком сенсу – «надією», «свободою бути самим собою».

Біля витоків екзистенціалізму стояв Ф. Ніцше з його гаслом «смерті Бога». До інших розробників екзистенціалізму відносять насамперед З. Кіркегора і Ж.-П. Сартра. Елементи цієї філософії та умонастрою періоду військових катастроф, кризи індивідуалізму, тоталітарних диктатур, або іншими словами, граничної крихкості, а то й абсурдності (безглуздості) одиничного людського життя, почали складатися до Першої світової війни. Щоправда, справжнім «духом часу» екзистенціалізм став пізніше, паралельно розвиваючись у 1920-1930-тих роках в літературній (А. де Монтерлан, А. Мальро, Е. Хемінгуей) та філософській площині (М. Хайдеггер, К. Ясперс). Проте, вирішальне значення при висуванні екзистенціалізму на авансцену західної культури зіграли французькі письменники Ж.-П. Сартр та А. Камю, у творчості яких художня література (проза, драматургія) та філософія переходять одна в одну.

Поширення екзистенціалізму у Франції (М. Мерло-Понті, Г. Марсель, Ж. Бофре, Ж. -П. Сартр, С. де Бовуар, А. Камю) було обумовлено як розвитком

національної думки, так і впливом німецької філософії, популярність якої на початку ХХ ст. була дуже широкою. Важливе значення німецьких філософських джерел не відразу було усвідомлено у Франції, де раціоналістичні форми філософствування зазвичай протиставлялися німецькому ідеалізму і ірраціоналізму. Проте саме читання Е. Гуссерля (ідея інтенційності свідомості) і М. Хайдеггера, знайомство з новими перекладами і виданнями робіт Гегеля (насамперед із «Феноменологією духу») мали великий вплив на становлення французького варіанта філософії існування [2, с. 240].

Письменники-екзистенціалісти у своїх вторах акцентують увагу не на взаємодію характерів, а на існування людини, намагаючись визначити певні закономірності в людських відносинах, вносячи осмислення в їхню інтимну область. Екзистенціалісти стверджують, що людина приречена на самотність.

В Україні екзистенціалізм як літературна течія не набув широкого поширення. Однією з причин цього слід вважати суспільно-політичну ситуацію між двома світовими війнами. Незважаючи на те, що в той час можливості контактів з Європою були обмежені, однак вже тоді прогресивно настроєні українські письменники заявляли про орієнтацію літератури на європейські цінності. Екзистенціалізм в українській літературі вперше з'являється в 1920-ті роки, зокрема у творчості В. Підмогильного (повість «Остап Шаптала») (1921), зб. новел «Проблема хліба» (1927), пізніше у прозових творах Т. Осьмачки, І. Багряного, В. Барки, В. Шевчука, в ліриці В. Стуса, в поезії представників нью-йоркської групи [28].

У творчості В. Підмогильного, який захоплювався творчістю французьких письменників-екзистенціалістів, екзистенційні риси виявилися більшими, ніж у творчості інших вітчизняних письменників. В. Підмогильний у своїх літературних творах особливо гостро звертав увагу на екзистенційні проблеми, які в тому чи іншому аспекті стосуються людей різних поколінь і соціального становища. Письменник, за словами І. Парамбуль, осмислює питання любові, життя і смерті, Бога та описує кожного свого героя і його страждання з великою повагою до його індивідуальності, не засуджуючи будь-яких її проявів [20, с. 14].

О. Стадніченко зауважує, що центральними проблемами, які описує В. Підмогильний уже в ранніх творах (мала проза), а також романах «Місто», «Невеличка драма» та незакінченому творі «Повість без назви» є ті, які вважають ключовими в системі екзистенціальних проблем: «нудота», яку відчуває людина при зіткненні із зовнішнім світом, ірраціоналізм навколишнього світу, абсурдність, страх перед майбутнім, самотність, відчуженість, непотрібність, пошук сенсу буття [28]. Проаналізувавши світоглядні засади творчості В. Підмогильного і те, як письменник осмислює буття людини, ми можемо глибше усвідомити нові грані розуміння фундаментальних проблем людського існування, оскільки митець порушує питання про те, хто ми є насправді. Сам письменник розумів, що підняте ним філософське питання не завжди дає змогу знайти кінцеву точку й однозначну відповідь, однак внутрішній діалог і дискусія змушують будь-яку людину самовдосконалюватися, шукати себе, знайти на кожному життєвому етапі своє місце в світі.

Тематика прозових творів В. Підмогильного особливо близькі до тих, які піднімали представники філософії екзистенціалізму, у тому числі французькі мислителі і письменники А. Камю, Ж.-П. Сартр та ін. Філософський аналіз творів В. Підмогильного дає змогу розглянути літературні здобутки українського майстра слова в європейському контексті. У творчості Валер'яна Підмогильного виявляємо новаторські тенденції: своєрідність осмислення митцем таких концептів філософії екзистенціалізму як абсурд, відчуженість, «межова ситуація», проблеми вибору людини, свободи, значення мистецтва, як для окремої людини, так і суспільства загалом. З його прозових творів частково видно, як екзистенційність проявилася в українській культурі [20, с. 14].

У своїх літературних шуканнях В. Підмогильний прагнув створити модерний роман, відійти від традиційної «селянської» проблематики вітчизняної літератури, при цьому письменник спирався на досягнення європейської класичної літератури (у творчій манері митця відчувається вплив Гі де Мопассана, Оноре де Бальзака, Стендаля, Еміля Золя тощо).

Уже в ранніх оповіданнях В. Підмогильний виявляє нові підходи до змалювання дійсності та художньої інтерпретації досягнень у філософській сфері та сфері психоаналізу. Він, будучи непересічним митцем, зумів побачити ті життєві явища, які є головними в існуванні людини. У прозі раннього В. Підмогильного часто темою зображення виступають звичайні сільські будні, на тлі яких проглядаються великі проблеми «маленької» людини. Літературні критики – сучасники письменники дорікали письменнику за його надмірну авторську увагу до буденного, «малопомітного» життя маленької людини, засуджували вплив теорії З. Фрейда і європейської інтелігентності, але не могла не відзначити «хорошу літературну школу» митця, його талант створювати живі, психологічно переконливі образи людей, які автор змальовував з своїх сучасників.

Р. Мовчан наголошує, що В. Підмогильний зумів побачити тогочасну дійсність в усій її складності та багатоголоссі, інтуїтивно передбачивши близькість катаклізмів, які в недалекому майбутньому можуть обернутися непередбачуваними наслідками в першу чергу у духовній сфері. Водночас слід визнати, що письменник не дає жодних прогнозів, а лише об'єктивно, часом з «протокольною художністю» змальовує реальне життя реальних людей [17, с. 54]. Екзистенційні мотиви прослідковуються уже в малій прозі автора, в якій він піднімає складні, незвичні для української літератури початку ХХ ст. екзистенціальні питання. Це, зокрема, простежується у таких творах, як «На селі», «Важке питання», «Старець», «Пророк», «Ваня», «Остап Шаптала» та ін.

В оповіданнях В. Підмогильного «Собака», «Син», «Проблема хліба» знаходимо художнє осмислення і зображення страшних фактів голодомору 1921 року. Ці твори стають художнім тлом для глибокого, різнобічного зображення ключової проблеми існування в людині двох взаємопов'язаних начал: людського і тваринного. Аналізуючи поведінку людини в конкретно взятих екстремальних умовах, автор хоче знайти відповідь на питання: що виявиться сильнішим дух чи плоть? Проблема голоду 1921 р. у порівнянні з голодомором 1930-х років не була замовчана ні в літературі, ні в історії. Варто лише згадати поезію П.Тичини «Загупало в двері прикладом» (1921), оповідання К. Поліщука «Непрошені гості»

та «Ліпший світ» (1922), оповідання С. Васильченка «Голод» (1925) та ін. В. Підмогильний висвітлює проблему голоду в українському селі з позиції сприйняття конкретним індивідумом. Вперше це він спробував зробити в оповіданні «Собака», створивши образ студента Тимергея. Він постає перед читачем як деградований, здеморалізований тип, який стає таким під впливом голоду. Саме ці «гнітючі» обставини призводять до того, що Тимергея покидає свої великі мрії про досягнення мудрості світу, про вивчення філософії Канта, Декарта і т.д. і перейти до гіркої прози буття, до постійних міркувань про хліб і борщ. «Мислив здебільшого про те, як погано недоїдати й почувати, що з шлунка немов кишки витягають. Це надто боляче. І сумно до безнадійності» Спершу чудним здавалось, що йому раніше потрібен шмат хліба, а потім думка. Кант і борщ. Ніцше й ковбаса» [23, с. 6]. Несчасний студент у своїх роздумах про їжу приходиться до страшних висновків, які автор надзвичайно прозоро висвітлює у творі. В одній із своїх промов перед уявленими присутніми (це, до речі, вже теж порушення психіки) Тимергей проголошує, що сутність життя полягає в тому, щоб їсти. «Ми жили, не помічаючи їжі, ми, що віддавали обідові п'ять хвилин часу, – забули, що ми тварини. Ми душу досліджували, ми в мозку копірсались. Та ось приходить голод і опиняється у шлунку, як знак запитання. І ми без вагання даємо відповідь. Раптом бачимо, що ми ссавці, забуваємо про наш могутній мозок та лише дивуємося, що так довго не вбачали найважливішого» [23, с. 6]. В. Підмогильний простежує, як Тимергей з цілком адекватної людини поступово дегенерує, перетворюючись на особу з нищими тваринними інстинктами. Поведінка героя поступово шокує оточуючих, а він того навіть не відчуває, бо владний до вчинків, які ганебні для розумної людини, оскільки вже переступив ту межу, коли дух перемагає тілесність. На те, що чоловік уподобався тварині, студенту вказує інший герой оповідання «Собака» – Кнайбенко, за погром, який в пошуках їжі вчинив Тимергей у нього в помешканні. Але йому вже байдуже. «Тимергей сміявся всім тілом. Кілька разів стиснув руку Кнайбенкові й казав, що жартував» [24, с. 116]. Тимергей усвідомив власну безвихідь, почав люто ненавидіти оточуючих. Він зневажає суспільство, яке дозволяє особі втрачати

людяність і опускатися до тваринного існування. Але далі ми бачимо неочікуваний поворот: у героя виникає геніальний, як йому видається, план отримати гроші. Дохід має надійти як омріяна винагорода за породистого сетера рудої масті, якого він спіймав на вулиці і чекав на друк в газеті оголошення від грошовитого господаря, який сумує за своїм собакою. Він настільки був упевнений у виграшності своєї витівки, що навіть відніс усі свої речі в ломбард, щоб купити продукти для пса. Тимергей поринув у спогади. Героєві здавалося, що скоро він зможе повернутися до колишнього життя. «Знову сідав тоді Тимергей і вже легко видобував думку з олівця; та ж винувата й переможена, вмить родила йому дочок і синів» [24, с. 121]. Письменник залишає оповідання ніби незавершеним, пропонуючи читачеві домислити оповідь: чи пощастило Тимергею чи його старання були марними? Подібна кінцівка літературного тексту властива для творів екзистенціальної тематики, що має місце і в інших оповіданнях В. Підмогильного, у тому числі «Син» та «Проблема хліба».

В оповіданні «Проблема хліба» письменник суттєво вдосконалює свого героя, те ж студента. Це вже не «філософ», а чистий «практик», який не гребує ніякими, навіть найганебнішими методами задовольняти свої потреби. Це й пристосуванець, який діє дуже чітко з холодним розрахунком, орієнтуючись у різних умовах. Він – немов вже один раз прожив це життя і тепер рухається по втрамбованому шляху. Оповідання написане у формі щоденника від першої особи. В уста свого героя письменник вкладає холонокровну розповідь про свої ганебні вчинки, як-от пограбування господарки квартири, вбивство (хоч і не навмисне) сторожа баштану, зовсім невинного дідуся, в якого він забрав їжу і тільки добре наївшись, «побачив, що він чисто плаває в крові. Годі йому дихати – я таки добре стукнув його! Таким способом на землі відбулося ще одне загубство» [24, с. 126]. А потім, ніби нічого й не трапилося, переходить до звичайних щоденних речей. Згодом ніби ненавмисно герой зустрічається з пристаркуватою, товстою, негарною перекупкою і перетворюється на її альфонса (те ж саме автор згодом зображає у романі «Місто»), усвідомлюючи, що за послуги потрібно платити. Студент лише радів, що платить таку малу ціну. Парубок з часом стає рабом

власних природних інстинктів, почуття голоду й лібідо. «Все було розв'язано: я житиму в неї ніби небіж. О, поки вона здорова, я не матиму про що турбуватися! Мені все буде й їжа смачна, й одежа, й питво. Так казала вона, тиснувшись до мене» [24, с. 129]. Герой В. Підмогильного ніби задоволений подібним своїм існуванням, хоча водночас усвідомлює, що є жертвою ситуації. Ніби мимоволі письменник пропонує читачеві роздуми про контрасти, що існують в природі і житті людини, про те, що радість і сум, життя і смерть є нероздільними. Перетворившись на альфонса, студент розуміє своє ганебне становище, він порівнює себе з жінкою, яка здавна перебувала на утриманні, але ж «чи піднесла вона свою душу на височінь?». На думку героя, жінка навпаки стала нещасною і не вигадала нічого кращого, ніж боротися за рівність. І в той же час цей новоявлений альфонс сам осмислює своє існування, ніби співчуває сам собі: «Я почуваю себе, мов немовлятко в колисці, я ніби ссу великі груди існування. Мене колише життя, що я бачу, і його гармидер співає мені пісню. Я ніби стою на величезній горі, й біля ніг моїх – хмари й земля. А поруч – сонце, якому моляться, і я можу обняти його, як брата» [24, с. 130]. Зрештою студент усвідомлює всю ницість і ганебність власного становища, те що насправді він перебуває на дні суспільства, і є «як холодна хризантема на угноєній землі: Так де-не-де на ланах життя повстаємо ми, самотні, пишно-холодні квітки, і вдивляючись у самих себе, як у безодню світла і тіні» [24, с. 130].

Визначальною рисою оповідання В. Підмогильного «Проблема хліба» є контрастність зображуваного. Автор протиставляє елементи системи екзистенціальних проблем: життя і смерть, радість і сум, світло і тінь, зима і літо, відчуженість і почуття ближнього, честь і безчестя. І все ж автор ніби дає читачеві надію на те, що його герой все ж усвідомлює свою непорядність і наділяє його здатністю до самоаналізу, мовляв, незважаючи на зовнішність благополуччя, герой перегортає сторінки минулого, немов прагне відсторонитись від того, що з ним сталося і «сум кладе мені на обличчя м'які пучки. Хай же напахчить він мене, хай омиюся в ньому з насолодою, як мандрівець в оазі серед пустелі! Бо то сум веде душу в безкрайність» [24, с. 131]].

Екзистенціальні риси притаманні і великій прозі В. Підмогильного. Так, зокрема, філософська концепція найвпізнаванішого роману автора «Місто» близька до визначальних концептуальних засад екзистенціалізму (М. Хайдеггер, Ж.-П. Сартр, А. Камю, С. К'єркегор). Основне визначення людини, на думку С. К'єркегора, є не розуміння, а існування (екзистенція), лише те мислення, що виходить з екзистенції й живиться нею, може вважатися дійсним, тобто екзистенціальним. Провина (наприклад, зрада Степана Зосьці, що призвела її до самогубства) виступає як один із чинників еволюціонування людини аж до розуміння нею божественного начала. Філософія Ж.-П. Сартра тлумачить два типи людських стосунків: свободні і несвободні, що втілюється і в літературній творчості. Позичі раба та катаобвинувача поза свободою, несумісні із значною письменницькою та філософською діяльністю. Головний герой роману Валер'яна Підмогильного Степан Радченко з часом прогресує і стає вільною людиною, обирає письменницьку діяльність, припиняє свої стосунки з владою, не бажає більше коритися їй, тому «єдиний порив сласної спокути, порив до безконечного рабства» [23, с. 530] не може бути реалізованим, «щастя погодження», «щастя раба» [23, с. 489] для нього недопустимо. Персонажі твору – насамперед Степан Радченко і його свого роду двійник – Вигорський максимально наближаються до «людини абсурду» А. Камю. Так, основним життєвим принципом Вигорського є: «на землі ніхто нікому нічого не винен. Але винуваті є, бо мусить бути відповідальність» [23, с. 421]. Цей принцип наближений до головного принципу «людини абсурду» А. Камю: «Вона готова за все розплачуватись...Для неї немає винуватих, є тільки ті, що несуть відповідальність. Найбільше, з чим вона може погодитись, є використання минулого досвіду при обґрунтуванні майбутніх вчинків» [7, с. 59.]. Степан Радченко у романі «Місто» відчув всю непохитність, незмінність, невинуватість попередніх дій, навіть думок, бажань, що лягають підґрунтям майбутньому» [23, с. 428].

Варто зауважити, що один з епіграфів роману В. Підмогильного «Місто» («Як можна бути вільним, Евкріте, коли маєш тіло?» А. Франс) тотожний тлумаченню А. Камю абсурду: «Абсурд у тому, що душа належить тілу, незмірно

перевищуючи його» [7, с. 104.]. Прогрес в науці і житті людини є неминучим, як і глобалізація, однак простежується розчарування у старій науці, що не може зрозуміти сутність людини і життя, у Вигорського і А. Камю: від стриманого «Я розумію, що з допомогою науки можу розпізнати, перерахувати явища, але ніяк не можу освоїти світ» [7, с. 21] до розпачливого – «Наука! Це нуль, порожній, роздмуханий нуль! Тисячі років вона шириться, шириться і не може навчити людей жити» [23, с. 450]. І якщо для французького мислителя абсурд життя утверджує нове ставлення до нього і дає можливість життєвому потоку без перешкод ширитись («Відкриття абсурдності життя дозволяє зануритися в нього з усією нестриманістю...Щастя й абсурд...нерозлучні» [7, с. 98]), то звідси можна зрозуміти у фіналі роману і «зачудований поцілунок» Радченко «величі нової стихії» [23, с. 138] як прийняття суперечностей екзистенції, неунікної суперечливості нової урбаністичної української ідентичності. Образи роману В. Підмогильного носять як історично-конкретний, так і символічний, екзистенціальний характер [30, с. 19].

В. Підмогильний, орієнтуючись на філософію екзистенціалізму та психоаналіз З. Фрейда, у своїх літературних творах намагався побачити життя і людину з внутрішнього боку, давши певну оцінку тогочасній політичній ситуації. Митець зображує психологію «маленької» людини, яка, по суті, є беззахисною, нерідко перетвореною без її волі в знаряддя, засіб чи функцію. В. Підмогильний, переосмисливши здобутки екзистенціалізму як літературного напрямку, за своє коротке творче життя створив високохудожні зразки прози з екзистенціальної проблематики [28]. Твори письменника по-праву слід вважати першими паростками в розвитку українського екзистенціалізму як світоглядної естетичної системи в Україні початку ХХ ст.

1.3. Перегук екзистенційності літературного доробку В. Підмогильного з творами французьких екзистенціалістів

В. Підмогильний, світогляд та літературне уподобання якого сформувалися під впливом французьких екзистенціалістів, перейняв від них стиль письма, бачення способу висвітлення тої чи іншої життєвої проблеми у творчості. Як зауважує С. Жигун, український прозаїк запозичив від А. Камю спосіб побудови фабули, в основі якого лежить не причинно-наслідкові зв'язки, а трансформація і варіація [5, с. 19], а також іронію та сарказм у зображенні злободенних екзистенціальних проблем

До наставників українського письменника зараховують Анатолія Франса, Оноре де Бальзака та Гі де Мопассана. Аналізуючи твори В. Підмогильного та французьких письменників дослідники простежують, як тематичні, так і стилістичні паралелі [5, с. 19]. М. Ткачук, досліджуючи рівень художнього викладу Валер'яна Підмогильного, переконаний, що для митця ближчим був літературний досвід Гі де Мопассана. Під впливом останнього В. Підмогильний вдається до персонажної розповідної стратегії, «яка полягає у тому, що читач орієнтується на судження та оцінки героя» [31, с. 355]. За словами дослідника, нова розповідна форма використана В. Підмогильним була актуальною, оскільки забезпечувала можливість відійти від усталеної у вітчизняній літературі кінця XIX – початку XX століття народницької традиції у зображенні подій, яскравіше і глибше передати внутрішній світ літературного героя, по-новому конструювати у романі сюжетну лінію [31, с. 355].

Твори В. Підмогильного по-праву можна відносити до перших паростків у розвитку екзистенціалізму як світоглядної естетичної системи в українській літературі ще на початку XX століття. Схожість поглядів Валер'яна Підмогильного та французьких письменників-екзистенціалістів простежується також і в їхньому несприйнятті нав'язування митцям певної ідеології. Зокрема, В. Підмогильний був переконаний, що художній твір потрібно насамперед оцінювати, беручи до уваги його художню якість, мовне багатство, а не на те,

наскільки він витриманий до канонів офіційної ідеології. Дискутуючи на тему «Шляхи розвитку сучасної літератури» 24 травня 1925 р. письменник зазначав: «Поставимо питання так: чого вимагати від письменника? Найпримітивніша, найпростіша вимога, грубо її формулюючи, – це щоб цікаво було читати, щоб твір був хоч мінімально художній. Така вимога є категорична, і ставити її треба до кожного письменника. А в наших умовах її ставити необов'язково, бо матеріал у нас цінують, коли він відповідає чомусь іншому, тільки не літературним вимогам. А саме – у нас всякий твір, коли він абсолютно й категорично не відповідає вимогам офіційної ідеології, засуджують незалежно від того, чи гарний він, чи дійсний він і чи потрібний» [22, с. 37]. Не сприймав чітких ідеологічних рамок і А. Камю, на творчість якого рівнявся український митець. У «Шведських бесідах» А. Камю теж виступає проти диктату ідеології. Він критикує концепцію соцреалізму, яка насправді, на його думку, не має нічого спільного з реальністю. Митець, що слідує такій естетиці, повинен відкидати ті елементи, які не належать до соціалістичної дійсності [8, с.118].

Дослідники творів А. Камю не часто звертаються до шведських бесід письменника, проте вони утворюють самостійний блок зрілих роздумів про себе та місію художника. У цьому творі автор роздумує про обов'язок художника слова в складну епоху – епоху змін, божевільної та занедужалої історії, у повній безпорадності та розгубленості перед судомами часу, які стали улюбленими образами та епітетами А. Камю. Французький екзистенціаліст також з осудом та болем говорить про факт позбавлення митця творчої свободи, оскільки, на переконання А. Камю, перед творцем постає нелегкий вибір між «правильним» та «неправильним» мистецтвом. «Правильне» мистецтво у розумінні автора, – це те мистецтво, що змальовує соціалістичні елементи соціальної дійсності, яка ставить творця в жорсткі рамки, де одні суспільні цінності та ідеали необхідно прославляти, а інші відкидати та заперечувати. «Неправильне» – те, зміст якого виходить за встановлені межі відданості єдиному високому революційному еталону, яке не кориться вимогам більшості і тому залишається невизнаним соціумом. Для особистості самого творця не залишається жодного місця. Митець

має працювати, щоб забезпечити єдність суспільства та революції, в реальному житті знищуючи будь-які надії на таку гармонію. Результати діяльності митця, у такому разі лише перетворюються на засоби пропаганди, а не є виявом внутрішньої свободи особистості, яку осягають далеко не всі. У тоталітарному суспільстві така меншість придушена, а за інших умов могла б стати підтримкою для підневільних і знедолених [8, с.118]. «І тут також правдиве мистецтво буде або спотворене, або йому заткнуть кляпом рота, і загальне єднання людей стане неможливе внаслідок діяльності тих, хто закликав до нього найпалкіше» [8, с. 545]. Подібність поглядів щодо зазначеної проблеми у А. Камю та В. Підмогильного якраз полягає у запереченні нав'язування творчій особистості певної ідеології. Відмінність у поглядах А. Камю та В. Підмогильного є те, що французький мислитель акцентує більше уваги на важливості свободи творчості, яку ідеологія пригнічує, а для його українського колеги на першому місці стоїть художня якість літературного твору. В. Підмогильний у своїх висловлюваннях чітко не визначився на тему свободи творчості, хоча був переконаний, що насадження творцеві ідеології вело до виникнення низькопробної літератури, в якій простежується тільки ідеологічна складова, а мистецька відсутня [23, с.118].

Ж.-П. Сартр, з творчістю якого також добре був знайомий В. Підмогильний, основний акцент робить на свободі як важливій умові творчості індивіда. Мислитель переконаний, що лише у вільному демократичному суспільстві може розвиватися мистецтво. Творчість заохочується там, де існують громадянські свободи [30, с. 12].

Варто зазначити, що В. Підмогильний і французькі екзистенціалісти по-різному виражають свої естетичні погляди. Якщо А. Камю і Ж.-П. Сартр теоретично викладають свої концепції стосовно художньої творчості, то у В. Підмогильного виявляємо засади художньої творчості під час аналізу героїв художніх творів самого письменника. Герої В. Підмогильного часто висловлюють певні позиції, дискутують і намагаються віднайти певне рішення. На відміну від А. Камю та Ж.-П. Сартра, які чітко висловлюють свої філософські екзистенціальні концепції, основним джерелом, що дає можливість вивчити філософію творчості

українського прозаїка-екзистенціаліста, є його літературні доробки або ж поодинокі думки, як у диспуті «Шляхи розвитку сучасної літератури» чи в особистих листах до друзів та однодумців [30, с. 14].

Дослідниця екзистенціалізму у творчості Валер'яна Підмогильного І. Парамбуль зауважує, що естетичні погляди в А. Камю, Ж.-П. Сартра та В. Підмогильного однаково формувалися під впливом трагічних подій кінця ХІХ – початку ХХ століття, безпосередніми свідками яких вони були. В. Підмогильний пережив воєнні катаклізми 1917–1921 рр., був свідком голоду 1921-1923 рр.; Ж.-П. Сартр та А. Камю пережили Другу Світову війну. Завдання покоління, до якого належали ці письменники та філософи, можна описати словами з «Шведських бесід» А. Камю: «Кожна людська генерація – і в цьому можна не сумніватися – вірить, що саме вона покликана змінити світ. І хоча моя генерація знає, що їй змінити світ не вдасться, проте її місія, либонь, ще величніша, а саме: вберегти цей світ від загибелі» [8, с. 534]. Можемо говорити, що зацікавленість митців реаліями суспільного життя є закономірною, як і їхні позиції стосовно доречності письменнику бути причетним до суспільного життя.

Валер'ян Підмогильний писав свої літературні твори у 1920-1930-ті роки, а у творчості французьких мислителів схожі погляди сформувалися 1940-ві роки. Критична робота Ж.-П. Сартра «Що таке література?» була видана в 1948 р., а «Шведські бесіди» А. Камю опублікував у 1957 р. Тобто можна говорити про певне новаторство у творчості українського митця, адже образ соціально активної творчої особистості, який водночас не забуває і про окрему людину, з'явився у літературних творах В. Підмогильного значно раніше.

Спорідненість світогляду Валер'яна Підмогильного і французьких екзистенціалістів пояснюється не тільки переживанням важких історичних подій, які стали частиною життя творчої особистості, яким був В. Підмогильний, а й особливим його захопленням саме французькою культурою, а також перекладацькою діяльністю з французької мови. Ці факти з життєдіяльності Валер'яна Підмогильний є свідченням того, що письменник перебував під впливом франкомовної традиції (хоч і не був її носієм) та й жив, подібно до Ж.-П.

Сартра та А. Камю, проймаючись світоглядом французьких філософів [20, с. 160–161].

Компаративний аналіз поглядів Валер'яна Підмогильного та світоглядних позицій французьких мислителів та письменників, дає підстави зробити висновки, що естетичному світоглядові українського письменника ближчі ідеї А. Камю: в обох прозаїків відображені дві крайні установки щодо напрямку руху літературної творчості. Ж.-П. Сартр акцентує більше уваги на втягненість творця в тогочасні реалії та суспільного буття. Хоч Ж.-П. Сартр і не заперечує важливості свободи письменника і його самовираження та відображення особистих проблем індивіда (навпаки, французький мислитель визнає, що заангажований письменник через проблеми окремої особистості здатен розкрити і світ загалом), проте у праці Ж.-П. Сартра «Що таке література?» не до кінця розкрито два протилежні підходи і не доведено необхідність для митця постійно перебувати між ними. А у В. Підмогильного, як і в А. Камю, знаходимо дві протилежні позиції митця стосовно напрямку творчості: з одного боку – зануреність у себе самого (відображення людини як такої), а з іншого – осмислення проблем соціуму та суспільної та історичної реальності.

РОЗДІЛ 2. КОМПЛЕКСНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОРОБКУ ПИСЬМЕННИКА У ЗІСТАВЛЕННІ З ТВОРАМИ ФРАНЦУЗЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

2.1. Рецепція французьких письменників у творчості В. Підмогильного

У творчості В. Підмогильного можемо простежити запозичення певних мотивів, тем, проблем, які були характерні французьким письменникам-екзистенціалістам. У прозових творах українського митця має місце рецепція Гі де Мопассана, А. Франса, А. Камю, Ж.-П. Сартра та інших майстрів словесності. Як слушно зауважує В. Мельник, постать Анатолія Франса – великого митця Франції надто часто згадується літературними критиками, коли вони досліджують особливості неординарного стилю мислення й письма Валер'яна Підмогильного [15, с. 86]. Техніка українського письменника свідчить про близьке знайомство В. Підмогильного з класиками французької прози. Так, на думку дослідників, український прозаїк-екзистенціаліст запозичив в Анатолія Франса «певного скептицизму в тоні прозового твору й його нахилу до шляхетного, на французький смак, спрощення фрази» [15, с. 86]. Критики відзначають також, що В. Підмогильний перейняв з французької літератури в українську словесність тип філософа-мораліста» [15, с.86].

Загалом твердження про близькість творчих принципів В. Підмогильного до принципів А. Франса виникла ще до виходу урбаністичного роману «Місто». У контексті дослідження проблеми рецепція французьких письменників у творчості В. Підмогильного варто звернути увагу на статтю М. Ласло-Куцюк «“Місто” В. Підмогильного і французький роман XIX століття», у якій дослідниця зауважує, що український письменник «зробив спробу «пізнати велику традицію французького роману». А це, на думку М. Ласло-Куцюк для літератури, яка до 1917 року мала не більше десятка романів, спроба, якою не варто нехтувати» [10, с.143], говорить про велику працездатність В. Підмогильного, який за своє коротке життя встиг перекласти й опублікувати такі відомі твори французьких письменників, як «Оповідання», «Люди» (1927) П'єра Аюба (1927), «Батько Горіо»

О. де Бальзака (1927), «Кандід» Вольтера(1927), «Коломба» П. Меріме (1927), «На воді», «Сильна як смерть», «Любий друг» Гі де Мопассана (1928), «Таїс» А. Франса (1927) та ін.

Твори французьких письменників припали В. Підмогильному до душі, про це, зокрема, свідчить той факт, що епіграфом до його роману «Місто» стала цитата, взята з одного з перекладених в той час письменником романів, а саме з «Таїс» А. Франса» [10, с.144]. М. Ласло-Куцюк не бачить необхідності шукати глибші зв'язки прозових творів «Таїс» і «Місто». За совами дослідниці, у романі В. Підмогильного, де значне місце приділяється коханням в його чисто тілесному розрізі, владі інстинктів над поступками індивіда, простежується певний вплив твору класика французької літератури початку ХХ ст. А. Франса, в якому показано саме протиріччя між намірами героя – суворого аскета – і силою пригнічених тілесних бажань. Але в побудові сюжету, в обстановці, у способі викладу роман В. Підмогильного не має надто багато спільного з філософським романом А. Франса, дія якого відбувається в Єгипті на початку I тисячоліття. Однак стосовно сюжету і побудови роман «Місто» дуже схожий на два інших романи французьких авторів, між якими існує пряма наступність і які також свого часу були перекладені В. Підмогильним: «Батько Горіо» – Бальзака і «Любий друг» – Гі де Мопассана» [10, с.144].

Про рецепцію французьких белетристів у творчості В. Підмогильного говорить також Г. Костюк: «Сухість, а інколи протокольність розповіді, заглиблення в психологічні і побутові деталі, неприховане бажання бути літописцем свого часу – все це в якійсь мірі пов'язує українського прозаїка з О. де Бальзаком. Тон вибачливої іронії, скептицизму і сатири, засіб холодного науковоподібного розтину соціальних явищ і окремих людських характерів, ушляхетнення людини і вияв поблажливості до її слабкостей – від А. Франса. Філософічний критицизм, своєрідний агностицизм, подання певної відносності й самовистачальності всього – це вже щось від Вольтера. У трактовці різних проблем психології молоді, статевого питання і питання віри, моралі – всіх отих “вічних” і “тяжких” питань, що є особливо хвилюючі в юнацькі роки, – тут можна

відчутти Гі де Мопассана» [9, с. 312]. Г. Костюк у своїй критичній оцінці традиційно використовує порівняльний маркер «від Анатолія Франса», не вказуючи на безпосередні перегуки між романом В. Підмогильного «Місто» і творами французького прозаїка (зокрема романом «Таїс»).

С. Павличко, досліджуючи роман В. Підмогильного «Місто», визначає його як «психологічний роман у стилі Гі де Мопассана й Оноре де Бальзака, яких перекладав український письменник» [19, с.215] і додає, що «частково навіть В. Підмогильний вписується в загальний контекст не лише А. Франса, а й А. Жіда. Зокрема, з останнім В. Підмогильного зближує виокремлення тілесного, аналіз «автономного життя людського тіла» [19, с.238]. С. Лушій стверджує, що завдяки епіграфу В. Підмогильний увиразнює «ідейний задум свого твору, направляє умовиводи читача в правильне русло, але при цьому, як і близький йому Гі де Мопассан, уникає нав'язливої дидактичності» [13]. Тобто акцент із А. Франса переноситься на Гі де Мопассана.

В. Шевчук зауважує, що Валер'ян Підмогильний, добре володіючи французькою мовою, й здійснивши переклад українською мовою кількох десятків творів французької літератури, не міг не проникнутися поетикою цієї літератури, адже перекладав український митець не абищо, а тих прозаїків, які були йому близькі, зокрема Анатолія Франса й Гі де Мопассана. Рецепцію французької літератури впізнаємо і в стилі письма В. Підмогильного тим, що він «ощадно будує фразу, його образ не квітчастий, імпульсивний, як приміром, у М. Хвильового, а точний, строгий, вивірений, можна сказати окультурений. У розробці психології героїв він глибший від Мопассана, але й повсякчас використовує мопассанівський імпресіоністичний стиль і використовує спокійні філософсько розважливі фрази Д. Дідро чи А. Франса. Загалом кажучи, В. Підмогильний – один з найінтелігентніших і найтонших українських письменників із доброю літературною школою» [36, с.72].

На думку Р. Мовчан, В.Підмогильний «ступав у сліди А. Франса, якого вважають яскравим представником французького неокласицизму. Французький письменник ще з молодих років був для українського прозаїка улюбленим

автором, літературним вчителем, який сам здійснив подібні світоглядні пошуки й пережив сумніви, а його літературні персонажі «загубилися в часі, бо ніколи не могли змінити хід історії [16, с. 35]. А. Франс у пізнанні визнавав домінування розуму, тому шопенгауерівське «споглядання світу» для письменника не було пасивним, а насамперед означало інтелектуальне його пізнання, аналіз, осмислення, а свій справжній погляд на світ і свій песимізм зміг приховати за скепсисом та іронією. Подібно Франсу Підмогильний у силовому полі розвиненого модернізму разом з ірраціональним високо цінував розум, що здатен віднайти порушений зв'язок між різними частинками, дослідивши й синтезувавши їх. За словами Р. Мовчан, «лише розуму під силу створити іронію чи скепсис – як наслідок відчуженого погляду на неприйнятний світ. В. Підмогильний вибрав найприйнятніший для себе гносеологічний варіант, бо для письменник ніколи не вбачав в ірраціональному містичне, демонічно-сакральне чи божественне в тому значенні, яким воно було для романтиків» [16, с. 36].

Р. Мовчан також акцентує увагу на епіграфі до роману В. Підмогильного «Місто»: «Автор постійно відстоює ідею протистояння у людині між розумом та інстинктом, ірраціональним. Саме про це йдеться і в епіграфах до роману «Місто», зокрема взятому з роману А. Франса «Таїс»: «Як можна бути вільним, Евкріте, коли маєш тіло?» Характерний французькому письменнику сенсуалізм не протиставляв дух і тіло, а сприймав їх у єдності. Властиво, що і зовнішній, і внутрішній сенс кожного літературного доробку В. Підмогильного ґрунтується на «усвідомленні саме такої модерністської чи романтичної єдності» [16, с. 35].

2.2. Компаративний аналіз романів В. Підмогильного «Місто» та А. Франса «Таїс»

Динамічна урбанізація та пов'язані з нею проблеми адаптації сучасної людини до умов життя у мегаполісі, сучасні тенденції духовного збідніння представників нації, втрата молоддю своєї ідентичності, знецінення етичних норм поведінки та занепад загальнолюдських цінностей як серед українців, так і у світі загалом, обумовили актуальність тем, піднятих у творчості В. Підмогильного. За глибиною окреслених у прозі питань, творчість прозаїка-екзистенціаліста потребує глибшого аналізу, перегляду й переосмислення: у деяких творах викладене авторське передбачення сучасної ситуації (романи «Невеличка драма», «Місто» та ін.).

Роман В. Підмогильного «Місто» слід вважати першим урбаністичним романом в національній літературі. Як справедливо зазначає С. Павличко, «у європейських літературах урбанізм, як відомо, асоціюється з модернізмом. В українській, де перетворення сільської культури в міську ніколи остаточно не завершилося, ставлення до міста стало лакмусом позиції митця, а дискурс міста позначений глибоким і болісним конфліктом. Адже, зрозуміло, місто не є просто темою, топосом чи типом пейзажу» [19, с. 206]. Місто в аналізованому творі постає символом певного типу свідомості як самого письменника, так і його головного героя Степана Радченка. Ця свідомість є досить рафінованою, вона розвинена на основі глибокого філософського пізнання навколишнього світу, пізнала чимало шукань і сумнівів, розчарувань й болю самотності, пережила «внутрішню дисгармонію» [19, с. 206]. Місто у романі В. Підмогильного виступає у ролі носія культури. Тлумачачи місто як інтелектуальну площину, письменник закладає в основу номінації міських персонажів відмінні від попередніх принципи. На противагу провінційним селам, у місті вирує життя, розвивається культура, прогресу зазнають усі боки суспільного життя.

Загалом головними темами творчості В. Підмогильного є пошук людиною її місця у житті, розкриття внутрішнього «я», пізнання навколишнього світу через

занурення у власний духовно-психологічний простір. Специфічною рисою творів українського прозаїка є концентрація уваги на психіці одного героя, який через процес становлення хоче краще зрозуміти про сенс людського буття і свого існування зокрема: людина у цьому контексті постає мірилом абсурдності людського життя. З вчинків, поведінки та емоційної реакції персонажу твору на реальні події автор формує не лише його психологічний портрет, але й портрет всього суспільства (міського чи сільського).

Роман В. Підмогильного «Місто» має певну схожість з романом французького письменника А. Франса «Таїс». Ця подібність виявляється в побудові сюжету, в описуваній авторами обстановці, у способі викладу художнього вимислу. Хоча, як слушно зауважує Л. Скорина, історичний антураж досліджуваних творів абсолютно відрізняється і знайти точки дотику «в обстановці» стародавньої Олександрії і Києва початку ХХ ст. складно, проте, слід досліджувати не зовнішню «обстановку», а брати до уваги принципи моделювання художнього світу й сюжетотворення українського і французького митців.

Роман А. Франса «Таїс» можна віднести до одного з найскладніших творів французького прозаїка, що має філософсько-алегоричну основу. Прийом «історичного костюму» дозволяє автору узагальнити повсякденні питання людського існування, вивести їх на універсальний рівень. У творі порушується широке коло морально-етичних проблем, серед яких основним є релігійний фанатизм. Автор будує роман за принципом антитези, протиставляючи античний (поганський) світ християнському світогляду [13, с. 143].

Здійснюючи компаративний аналіз романів В. Підмогильного «Місто» та А. Франса «Таїс», передовсім варто зауважити, що зав'язкою розгортання подій в обох творах є подорож героїв до великого міста. У «Таїсі» А. Франса антинойський монах Пафнутій залишає обитель і вирушає до Олександрії; у В. Підмогильного Степан Радченко залишає рідне село й рушає Дніпром до столиці. Обоє чоловіків переслідують конкретну ціль, виконують певного роду «місію»: перший прагне вирвати славетну актрису Таїс із тенет гріха й повернути

її до Бога, другий прагне здобути освіту й повернутися до рідного села свідомим творцем нового життя. В обох романах головні герої (кожен по-своєму) ненавидять місто. Пафнутій гнівно засуджує жителів Олександрії їхню аморальність; мандруючи вулицями стародавнього міста, не хоче дивитися на картинки міського життя, бо боїться спокус невід'ємних атрибутів урбаністичного способу життя. Настоятель монастиря відчуває гостру ненависть до богемки, тож, коли Таїс погоджується піти з ним, пустельник наказує знищити все її майно (навіть високохудожні твори мистецтва). Степан Радченко спершу жадібно споглядає місто; в уяві приміряє на себе дорогий одяг, виставлені у вітрині столичного магазину, харчується в найдорожчих ресторанах, залицяється до вродливих жінок; у мріях хоче стати «кращим за того світового артиста, талановитішим за скрипаля й спритнішим за циркового акробата» [23, с. 363]. Але усі намагання Степана розбиваються об глуху стіну відчуження, ворожості оточуючих, відчуття власної непотрібності в новому середовищі міста. Виникає ненависть до міста і його жителів: крамаря Гнідого, який дав йому прихисток разом з коровами; чиновника, який не дозволив йому обіймати омріяну посаду; колишнього вчителя латинської мови Андрія Венедовича. У цій ненависті ненав'язливо відлунюють франківські нотки («Степан почав гидливо проштовхуватись крізь натовп, пхаючись навмання, незважаючи на протести, потупившись, мов побожник серед відьомського шабашу» [23, с. 331] – так само у місті веде себе Пафнутій). Проте, на відміну від настоятеля з роману А. Франса, ненависть приводить Степана Радченка не до втечі, а до впертих послідовних спроб завоювати мегаполіс.

Для обох героїв місто виявляється простором великих спокус і складних випробувань, які вони не в змозі пройти. Здійснивши те що замислив, Пафнутій покидає Олександрію, віддає Таїс до жіночої монашої обителі, проте думки про неї не покидають його. Він втрачає спокій, який здобував протягом багатьох років пустельницького життя. При порятунку куртизанки, сам герой гине. Степан стає цинічним і нервовим, адже втрачає в Місті душевну рівновагу, спокій і чистоту. І Степан Радченко, і Пафнутій змінюються під впливом міста та городян, для героїв

повернення до колишнього способу життя стає неможливим. Кожен наступний крок антинойського настоятеля (усамітнення в пустелі, вибір чину стовпника, проживання в могильному склепі) говорить про глибину його духовної деградації. Кульмінацією твору А. Франса є сцена прощання Пафнутія з Таїс, яка прощається з життям. У гнітючому роздвоєнні пустельника між вірою і пристрастю настає злам, гріхозна пристрасть бере верх. Тим самим автор доводить істинність тези з приводу того, що людина, закута в недосконалу оболонку тілесності, не здатна досягти цілковитої свободи. Ця ідея проголошена і В. Підмогильним: Степан Радченко приїхав до столиці наївним ідеалістом; з вірою, що саме він є тією «новою силою, покликана із сіл до творчої праці. Він – один з тих, що повинні стати на зміну гнилизні минулого й сміливо будувати майбутнє» [23, с.317]. Однак під впливом міста його прагнення й життєві настанови зазнають трансформацій.

У романі А. Франса «Таїс» показовим є епізод, коли Павло Юродивий розкриває перед братами в Христі внутрішню сутність Пафнутія: «Я бачу, – прошепотів він, – як троє бісів радісно ладнаються схопити цього чоловіка. Один прибрав подобу стовпа, другий – жінки, третій – чаклуна. У кожного розпеченим залізом випалене ім'я; у першого – на чолі, у другого – на животі, у третього – на грудях. Це Пиха, Хіть і Сумнів» [35, с. 288]. Ці риси також властиві також і Степану Радченку. Юнак зазнається, його его досягає вершини, коли були вийшли друком перші твори; пристрасть веде його до постійних стосунків із Надійкою, Мусінською, Зоською і Ритою.

Ідейним лейтмотивом французького роману вважається твердження про відносність істини. Головним своїм завданням французький белетрист вважав примушування читачів задуматися над екзистенціальними проблемами, хотів зародити в них філософські сумніви, а роман «Таїс» розглядав як художнє керівництво з філософії та моралі, що вчить людей сумніватися у всьому, вибудованому на фанатизмі, сліпій вірі, соціальних і релігійних догмах.

Головним принципом життя Радченка в Києві стає «філософський сумнів» стає. У свідомості героя все рідше виникають думки про революцію, побудову нового світу; у результаті Степан кидає навчання й приймає рішення займатися

тим, що його найбільше цікавить у житті, – літературою. Головний герой роману В. Підмогильного сліпо, але твердо йде до цілі підкорити місто, але в результаті сам стає завойованим містом. У якийсь момент Степан разом із Надійкою збирається переїхати в рідне село, однак це повернення, напевне, було б так само безрадіним, як і повернення Пафнутія з роману «Таїс». Юнак зміг переконатися, що більше не здатний до сільського життя.

В обох творах однією з головних є тема кохання. У Франса вона реалізується в розповіді про непереможну пристрасть, яку відчуває монах до колишньої куртизанки Таїс. З часом душа пустельника роздвоюється – між вірою і пристрастю. Герої роману В. Підмогильного, як зазначає С. Павличко, також «страждають від роздвоєності між душею (розумом, інтелектуальною сферою) і тілом, статевим потягом. Гармонія між цими двома сферами дається важко. По суті вона, на думку автора неможлива» [19, с.234]. У житті Степана Радченка не трапилося такого фатального кохання, як у самітника Пафнутія; герой В. Підмогильного не був аскетом (хоча часом настільки захоплювався цікавою справою, що ставав подібним до відлюдника), йому не чужими були бажання пізнати усі радощі життя у столичному місті. Герой Підмогильного щоразу здобував прихильність обраниці (Надійки, Мусінки, Зоськи) й після нетривалого періоду закоханості розчаровувався, з'ясувавши, що «його кохання виявилось фальшованим папірцем, врученим серед метушні, і він викинув геть цей непотріб, лютуючи і себе маючи за обдуреного» [23, с. 361]. Тільки на кінці твору житті тепер уже городянина Степана з'явилася непересічна жінка. Подруга Радченка Рита є балериною, а Таїс з роману А. Франса «грала на сцені й не боялася виступати з танцями». У цьому можна ще раз простежити зв'язок роману «Місто» із текстом книги «Таїс».

На окрему увагу аслуговує постать поета Вигорського (прототипом героя був Євген Плужник). Митець певним чином співвіднесений з образами філософів у романі А. Франса. «Справжня суть філософії Вигорського – епікурейство. Щастя – ілюзія, ситий живіт – дійсність. Поза поезією і подорожуванням найбільша частина його уваги присвячена їжі й питвув, і, звичайно, на кошти Степана.

Вигорський втілює ту форму нещирості, яка має компліментарне відношення до Степана Радченка» [9, с. 312]. Епікурейські ідеї у творі французького письменника озвучує Доріон; водночас можливі цікаві паралелі між висловлюваннями Вигорського в романі В. Підмогильного й Нікія, Евкріта, інших філософів на бенкеті в Котти (у романі А. Франса). Зображення застілля філософів є важливим у розумінні формування ідейно-естетичної фабули роману. У сцені банкету А. Франс безпосередньо зіштовхує між собою різні філософські доктрини олександрійської епохи (скептицизм, гедонізм, стоїцизм) в добу, що передувала занепаду Римської імперії. У «Місті» йдеться про період, коли на руїнах старої Російської імперії почав формуватися СРСР, це був досить сприятливий період для насадження принципу «філософського сумніву» (який у романі В. Підмогильного представляє Вигорський, а під його впливом – і Степан Радченко).

«Відлунням» роману А. Франса «Таїс» у романі В. Підмогильного «Місто» є також те, що у французького белетриста опонентом головного героя є прихильник простого життя, аскет і праведник Палемон, в українського прозаїка Радченкові протиставляється студент-сільськогосподарник Левко, який з одного села зі Степаном, – адепт полювання й природного життя. У романі «Таїс» автором змальовано період занепаду Римської імперії, у «Місті» В. Підмогильний вибудовує цікавий монолог викладача латинської мови Андрія Венедовича про «золотий вік Августа, про римський геній, що скорив світ і горить у темряві сучасності ясною зіркою порятунку. Про християнство, що зрадницьки пожерло Рим, але й само було переможене від нього в Ренесансі. Про свого улюбленого Луція Аннея Сенеку, виховника Неронового, гнаного підступами й інтригами незрівнянного філософа...» [23, с. 328]. Схожим між двома книгами є те, що ставленні у обох головних героїв до жінок ситуативно з'являються натяки на садизм (так, ведучи Таїс до монашої обителі, Пафнутій через ревності відчуває бажання мучити її за гріховне життя, яке жінка вела в минулому; таке ж бажання виникає у Степана, коли після інциденту із Світозаровим юнак зустрічається із Надійкою). Пафнутій під час подорожі до Олександрії споглядає «величну річку,

що котила криваві хвилі поміж скелями, які сяяли в призахідному промінні вогнем і золотом» – у «Місті» запам'ятовується експозиційний пейзаж, одним із ключових компонентів якого теж була ріка; символічно, що шлях до міста для обох персонажів пов'язаний з річкою. Обидва письменники обирають «театральний» мотив (Таїс виступає в театрі, як і Рита; у театрі Степан знайомиться із Зоською). І Франс, і Підмогильний для зображення складних перепитій і внутрішніх переживань героїв використовують мотив сну (символічне видіння Пафнутія в Олександрії [14, с. 193] – сон Радченка: «Уночі йому снився сон. Він ішов розкішним садом по рівній алеї, затіненій гіллястими деревами, що під листом їх ховались довгасті, як банани, овочі. Хвилювання огорнуло його, коли він досяг роздоріжжя, так, ніби мав тут щось знайти чи когось здибати» [23, с. 365]). Сон також виконує функцію антиципації.

Для двох творів спільним є ще й мотив самогубства персонажів (Евкріта у «Таїсі», Андрія Венедовича в «Місті»), в обох випадках це добровільна осмислена відмова від життя (характерна розповідь Левка про вчинок старого вчителя латини: «Зарізався, брат! Сам і ножа собі вигострив. Так і казав, що заріжеться, як філософ якийсь, а ми думали, що манячить» [23, с.527]).

У романі А. Форанса «Таїс» зрештою торжествує людина у всіх її суперечностях, особливо плотська її сутність, з тими потребами, які витікають із самої її організації, але найбільше виявляється в людині сумнів. Так само можна стверджувати, що роман В. Підмогильного «Місто» – книга про людину, а не про людство.

2.3. Спільність романів В. Підмогильного «Місто» Гі де Мопассана «Любий друг»

Для В. Підмогильного характерний глибокий психологізм, талант розкриття образу героя крізь призму побудови внутрішнього конфлікту свідомого та підсвідомого «я», залучення уваги читача до формування певних смислових

позицій через використання коментарів, філософських узагальнень. Важливим чинником для розуміння психології головного героя роману «Місто» письменник вважає втілення його сексуальних та творчих задумів. Степан Радченко постійно опиняється у межових ситуаціях, постає перед вибором або зберегти цілісність внутрішнього «я», або зрадити свої принципи, себе самого. Нерідко, втомившись від протистояння ворожому оточенню, персонажі поринають у внутрішній світ (власні спогади, філософські роздуми), асимілюються в новому середовищі, руйнуючи себе. Герої В. Підмогильного на перше місце ставлять свободу вибору, хочуть бути вільними пізнавати світ та реалізовувати внутрішній творчий потенціал. Людина, на думку В. Підмогильного, є безмежною свободою, вона має можливість вибору, який носить моральний, поведінковий характер. Коли людина відмовляється обирати – це також є її вибором.

Саме глибоким психологізмом та розлогими роздумами героя роман В. Підмогильного «Місто» близький до твору Гі де Мопассана «Любий друг». С. Луцій – одна з дослідників питання подібності образів головних героїв вказаних творів, визначаючи спільне та відмінне у романах українського та французького письменників, зауважує, що «мопассанівська манера заглиблення в сутність внутрішнього світу індивіда», вміння вибудувати багатогранні людські характери, нестандартні і в своїх діях часто непередбачувані [13, с. 142]. Подібно і В. Підмогильний зумів в одному творі поєднати іронію, скепсис, динамічний діалог і змістовий монолог, у вчинках, здійснених у певному душевному стані. У своїй творчості В. Підмогильний зумів максимально глибоко відтворити психологію героїв. В українського митця, як і в Гі де Мопассана, немає випадкових персонажів, ми не зустрінемо навіть епізодичного героя. Кожен з персонажів у В. Підмогильного виконує «важливу, тільки йому відведену автором функцію» [13, с. 142].

Типологічну подібність романів В. Підмогильного «Місто» та Гі де Мопассана «Любий друг» дослідники розгледіли ще на початку ХХ ст. Так, літературознавці М. Могилянський, А. Хуторян, Ф. Якубовський переконані, що створений українським письменником образ Степана Радченка є репродукцією

головного героя французького автора – Жоржа Дюруа. Головними доказами цього припущення є такі: романи «Місто» та «Любий друг» належать до психологічної прози; письменники використовують схожі художні засоби розкриття психології образу головного персонажа, як-от: трансформації що відбуваються у внутрішньому світі героя, обумовлюють зміни навколишнього середовища та реальних подій (внутрішній світ Степана Радченка і Жоржа Дюруа розкривається письменниками через опис житла (кімнати), яке символізувало душу головних героїв, а пізнання навколишнього світу відбувається через стосунки з жінками); багато спільного у психологічній та портретній характеристиках обох персонажів (приваблива зовнішність, вимогливість і педантичність у ставленні до деталей одягу, прагнення стати у місті впливовою особою, зав'язування вигідних знайомств, втілення героями професійних навичок, амбіційність стосовно майбутніх планів, внутрішні психологічні драми тощо).

Говорячи про схожість творів В. Підмогильного та Гі де Мопассана, варто зауважити, що романи писалися в різний час («Любий друг» – 1883 р. і «Місто» – 1927 р.) і в різних географічних площинах (Франція, Україна). З огляду на це зображені письменниками проблеми і поставлені завдання не можна назвати ідентичними, хоча вони й схожі. Кожен митець виразив настрої та переживання, які були максимально близькими і актуальними для культурно-національного контексту українського і французького читача. Водночас обидва твори мають багато спільних рис на тематично-подієвому рівні, як-от: переїзд з провінції до великого столичного міста молодого людини (персонажі В. Підмогильного і Гі де Мопассана вірять у щасливий випадок, переконані, що їм під силу змінити місто, бажають якнайшвидше досягти достатку та вести насичене життя), способи її виживання та асиміляція у новому урбаністичному середовищі.

Близькість у часі та географічному просторі дають змогу визначити систему поглядів, моральних цінностей, художніх особливостей творів В. Підмогильного та Гі де Мопассана. М. Поляков зауважує, що у контексті новоєвропейської естетики модернізму з її філософськими ідеями, типологія концептів романів «Любий друг» та «Місто» є очевидною. Абсурдність, ірраціоналізм

навколишнього середовища, «нудота», яку відчуває індивід при зіткненні з реаліями світу, страх перед невідомим майбутнім, відчуття відчуження, непотрібності, самотності, актуалізація пошуків сенсу існування, підняття проблеми самогубства людини – всі ці екзистенційні проблеми намагаються розв'язати у своїх творах як В. Підмогильний, так і Гі де Мопассан. Обидва митці не просто створюють характери персонажів, вони майстерно створюють «психологічно довершені та логічно обґрунтовані образи людей в їх безпосередньому зв'язку з навколишнім середовищем (у романах це великі столичні міста зі своїми законами та принципами - Київ і Париж)» [25, с. 48].

В аналізованих романах підняті типологічно близькі проблеми – сенсу людського буття, призначення людини, реалізації творчого потенціалу. У романі В. Підмогильного «Місто» всебічно розроблена центральна тема творчості письменника, подана в «екзистенціально-ментальному трактуванні» взаємовідносини міста і села. Автор змальовує характерну для 1920- х років ситуацію: Степан Радченко – головний герой роману – приїжджає з села до міста, яке спершу сприймає дещо ворожо, з амбіційним прагненням змінити його. В. Підмогильний не тільки переймається проблемою відчуження молодого чоловіка в місті-мегаполісі (для Радченка все в місті дивне і чуже), а внутрішня ненависть на тлі нудоти. Хлопець, не будучи здатним сприймати місто таким, яке воно є, і бунтує, хоче його змінити, вважає, що саме він має перемогти місто з його абсурдними законами життя й особливим і світоглядом: «От вони, ці горожани! Все це – старий порох, що треба його стерти. І він до цього покликаний. Ось вони – горожани! Крамарі, безглузді вчителі, безжурні з дурощів ляльки в пишних уборах! Їх треба вимести геть, розчавити цю розпусну черву, і на місце їх прийдуть інші» [23, с. 38–39].

Створений В. Підмогильним образ Степана Радченка є неоднозначним і психологічно суперечливим. З одного боку, юнак ставить перед собою реальну мету освоїти місто, а з іншого – звичка до самозаглиблення вибудовує деякий ідеальний простір його духовного існування, протиставленого реальності (зближення міста і села, змицка двох філософій). Згодом місто зовні та

внутрішньо змінює головного героя, трансформацій зазнають переконання та прагнення Радченка, і вже у другій частині роману В. Підмогильного юнак сам стає дійовою особою, частиною міста-абсурду. Змирившись, Радченко сприймає місто таким, яке воно є, однак, як і раніше хлопець залишається самотнім.

Схожа доля і герой роману Гі де Мопассана «Любий друг» (Дюруа).

У контексті підкорення людиною міста в епіграфі до роману В. Підмогильний поставив риторичне питання щодо можливості бути духовно вільним, маючи тіло. Епіграф до роману «Місто» взято автором з Талмуду (Трактат Авод): «Шість прикмет має людина: трьома подібна вона на тварину, а трьома на янгола: як тварина - людина їсть і п'є: як тварина – вона множитья і як тварина - викидає; як янгол - вона має розум, як янгол – ходить просто і як янгол – священною мовою розмовляє» [23, с. 3]. З цього приводу С. Павличко зауважує: «Він (автор) зробив тіло головним героєм «Міста» й висунув ідею двоїстості людини, яка складається з ангельського і тваринного начал. Герої Підмогильного переживають роздвоєння особистості, розриваються між покличами душі (розуму, інтелектуальної сфери) і тіла, статевого потягу. Гармонія між цими двома сферами дуже важко дається героєві. По суті вона, на думку самого письменника, неможлива. Відтак сексуальність у В. Підмогильного виключає любов і полягає в насолоді для тіла» [14, с. 376]. Питання роздвоєності між душею й тілом обговорюється у наскрізному діалозі героїв роману «Місто» Радченка і поета Виговського, у якому останній висловив свою думку: «В нас природа сама себе нищить. В нас докінчується одна з галузей земної еволюції, і ніхто після нас не прийде, ніякі надлюди. Ми – останнє кільце в ланцюгу, що розгортатиметься, може, ще не раз на землі, але іншими путями і в інших напрямках. Мозок – ось найголовніший ворог людини» [23, с. 167–168]. Позиції Степана Радченка щодо розумового і чуттєвого дещо інші. У перші дні переїзду в місто юнак твердо вірить у те, що за допомогою розуму можна все змінити. Розум керує діями хлопця, але інколи сексуальна енергія бере верх, в ньому прокидається тварина. Власну сексуальність (жагу, інстинкт) герой роману В. Підмогильного реалізує через подекуди нерозбірливі стосунки з численними жінками. Для героя ці

стосунки є вираженням його внутрішнього конфлікту між тілесністю і духовністю, розчаруванням у потенції розуму. З приводу внутрішнього конфлікту як способу відтворення психологічного стану героя, який використано В. Підмогильним, В. Мельник пише: «Усі характери у «Місті» оформлені до певної міри внутрішнім конфліктом між матерією і духом, сказавши простіше, між розумом і тілом. Конфлікт між духом і тілом, який є частиною конфлікту між сподіваннями і дійсністю, мусить остаточно лишатися нерозв'язаним. Абсурд є неунікною прикметою людського існування» [15, с. 12]. Досвід життя в столиці переконує Степана в тому, що за допомогою розуму мало що можна змінити, і хлопець обирає, на відміну від поета Виговського, чуттєве задоволення, щастя, хоч воно й обмежене. Проте, бути щасливим головний герой може тільки поряд з жінкою, через яку він сприймає навколишній світ. У підтексті твору кожні нові стосунки з жінкою для Степана – не просто етап змін у побуті та відчуттях, але й черговий крок вглиб простору міста. Слід зазначити, що жінки для мопассанівського Дюруа, на відміну від героя роману В. Підмогильного «Місто», – найчастіше тільки черговий засіб задоволення тілесних потреб. Життя за принципом первинності пізнання тілесного над духовним приводить Дюруа не тільки до цинізму у стосунках із представницями протилежної статі, але й у взаєминах із колегами, а в подальшому - у контактах із політичними опонентами.

Простежуючи процес духовної асиміляції хлопця з села у столичному місті в романі В. Підмогильного, можна простежити, як зі зміною локального просторового місця (власної локації в Києві на певному етапі) – житла, змінювалася жінка, у яку він був закоханий Степан Радченко, та сама побудова стосунків, їх характер і тривалість. Саме через ставлення до жінки автор відображає зміни у внутрішньому світі головного героя. Надійна – перша дівчина Степана Радченка – символ села (природна, докірлива, щира в почуттях до юнака). У цей період життя герой живе в столярні разом худобою. Спить юнак на верстаті, носить потертий френч. Радченку все здається чужим і небезпечним, його відлякує столичне місто, його мешканці, книги, які він читає. У хлопця ще простежується тісний зв'язок з селом, але уже відчуває жах, бо втрачає свою

сільську ідентичність. У романі читаємо: «Село відсувалось від нього, він почнім и бачити його в далекій перспективі, що лишає від живого тіла схематичні риси. І йому стало страшно, як людині, що під ногами в неї схитулась зеля» [23, с. 46-47]. Пошуки Степаном Радченком власного місця в місті приносять йому багато випробувань, тілесних і духовних мук: герой твору відчуває на собі байдужість урбанізованого середовища, усвідомлює своє безсилля. Ганебний вчинок юнака по відношенню до дівчини, а саме зрада її довіри й минулого кохання – моделювання нездійснених надій Степана на легкий успіх у літературній діяльності, на самовизначення. Злість та невдоволення своїм становищем вимагають компенсації: Степан переводить власний біль та приниження на Надійну, розумом розбиваючи колишні почуття до героїні. Сила характеру, якої забракло для втілення власних амбіцій у соціальному аспекті (підкорення нового урбаністичного середовища), подається автором в чуттєвому аспекті: юнак підкорює собі тіло тендітної дівчини й руйнує їхнє кохання. Тягар невизнання і безвихідності герой знімає шляхом звинувачення Надійки, а в її особі і всього міста, що очевидно з підтексту роману: «Ти винна! – крикнув він. – Ти, ти винувата! І пішов їсть. Повний туги і гніву» [23, с. 67].

Проблема трансформації, яких зазнає внутрішній світ головного героя та усвідомлення ним власного «я» у процесі занурення вихідця з села у велике місто зближує В. Підмогильного з Гі де Мопассаном, який також змальовує зміни в почуттях і вчинках свого героя. Другим етапом внутрішніх змін Степана Радченка з роману В. Підмогильного «Місто» стає усвідомлення юнаком себе «ною силою». На цьому етапі свого життя Радченко не боїться міста, а ретельно й поступово його вивчає. Змінюється й помешкання героя: Степан перебирається жити до кухні, стає коханцем власниці будинку – Тамари Василівни Гнідої. Юнак вже чітко усвідомлює, що назавжди залишиться в місті. Хлопець тепер не відчуває себе селюком, проте він ще й не повноцінний мешканець «города». У цьому контексті варто згадати випадок отримання листа від односельця: повідомлення було прочитано через кілька днів, бо його зміст не має вагомego значення у перебігу життя в столиці. Для нової пасії Радченка їх взаємовідносини – перша й

остання її любов, якій жінка віддається сповна. Для юнака – це перший досвід жаги, глибокого почуття до нього зрілої жінки, материнської опіки, жіночої мудрості та жертвності заради нього.

У духовному аспекті головний герой твору В. Підмогильного переживає стан «непевної рівноваги між рудим френчем і сірим піджаком». Степан відчуває власну самотність, вдаючись до спроби заповнити цю лагуну прогулянками столицею, знайомиться з міським середовищем та його атрибутикою (магазини, кіно, тістечка, міські жінки тощо). Героїня повісті Вал. Шевчука, на відміну від Степана Радченка, не змінює житло, не дозволяє собі закохуватися, але її заглиблення у світ міста відбувається також через стосунки із представниками протилежної статі: Юлька ставить умови, а чоловіки їх виконують. Розрахунок – секс, і про це дівчина говорить відверто й чесно (про кохання не йдеться). Двері приносить і ставить їх замість вікна Шурка Кукса, вічний шукач роботи і легких розваг. Юлька і Шурка усвідомлюють, що їх стосунки тимчасові. Між ними укладена неписана угода про «розрахунок» за виконану роботу (тільки плата за роботу, а не розваги задля задоволення, як у мопассанівського героя, чоловіка-повії). Підстави для такої домовленості в кожного свої: Юлька прагне роботи чоловічих рук, а Шурка йде за покликом тіла: «Шурка Кукса в одному не був дурний, він той момент, коли не можна заходити у стосунках із дівчиною далі відведеної ризику, добре відчував, отож вів себе як хитрий садовий злодій: зривав, що рветься, – і навіткача, замість потрапити з повною пазухою яблуком у руки сторожа чи хазяїна» [23, с. 24] і далі: «І як тільки він зупинявся, ніби на замовлення, знову з'являлося йому в очах біле марево Юльчиних грудей, і йому так тоскно хотілося ті груди почіпати, що він аж стогнав, а відтак відчував приплив нової сили» [23, с. 25-26]. Вал. Шевчук у повісті «Місяцева зозулька із Ластів'ячого гнізда» навмисне уникає будь-якої оцінки стосунків та людських вчинків: відсутні моральні межі, існує тільки особисте бажання людини і власний внутрішній дозвіл на той чи

Наступним етапом в житті Степана Радченка стає знайомство із Зоською Голубовською, яку автор змальовує як типову представницю міста. Ця зустріч і

відносини з жінкою стає для героя твору В. Підмогильного перепусткою в урбаністичне життя, міщанський простір. Тепер юнак селиться в кімнаті на Львівській вулиці, заводить зв'язки у столичному товаристві. Відповідно зміна умов проживання у місті тягне за собою зміну зовнішності героя. Радченка змінює вимоги до свого зовнішнього вигляду: «Та й сам він дедалі більше прихилився до одежі, як до художнього оформлення свого тіла. Одежа стала для нього питанням формальним, питанням смаку і навіть впливу, бо він чудово розумів різницю між появою людини в потертій сорочці й у добірному піджаку» [23, с. 157]. Подібно до Радченка Жорж Дюруа – герой роману Гі де Мопассана «Любий друг» також дуже уважний та вимогливий до свого зовнішнього вигляду. Побачивши себе у дорогому та стильному одязі, чоловік задоволений: «Ненароком зазирнувши в трюмо, він навіть не впізнав себе - він прийняв себе за когось іншого; за світську людину, одягнену, як здалося з першого погляду, шикарно, бездоганно» [23, с. 66]. Жіночий образ Зоськи репрезентує момент утвердження Степана Радченка в столиці. В. Підмогильний за допомогою побудови стосунків між Голубовською та Радченком демонструє абсурдність міста, яка поглинає душі людей. Незріла душа юнака при зіткненні з міським абсурдом починає пошук світла, радості, гармонії. Подолавши шлях від ненависті до навколишнього середовища (воно нудне герою) до насміхання та іронії (засіб побороти нудоту), Зоська Голубовська усвідомлює абсурдність свого життя й зважується на необдуманий крок – самогубство, що, на її думку, мало б вирішити цю проблему.

Завершення стосунків з Зоською стає переломним момент у житті Степана. Герой переосмислює минуле й розставляє пріоритети у майбутньому житті, обираючи для себе нові цінності. Варто зауважити, що Радченко вивчає звичаї, знайомиться із містянами заради встановлення вигідних зв'язків (підкорює комунікативно-інформаційний простір, інвестує всі сили у майбутні стосунки з впливовими людьми). Такою своєю стратегією поведінки Степан подібний до героя роману Гі де Мопассана «Любого друга» Дюруа.

Як і Гі де Мопассан В. Підмогильний через героїв роману вибудовує психологічну модель міста, у якому психологія окремого індивіда, думки та

вчинки людини, обов'язково вплинуть на оточуючих, на події, що мають місце в навколишньому світі. Слід відзначити, що по завершенні стосунків Степана Радченка зі своїми жінками у юнака проходить глибоке переосмислення цінностей і перегляд планів на подальше життя.

Наступний щабель заглиблення головного персонажа твору В. Підмогильного в урбаністичний Києва простір – нові стосунки із Ритою. У підтексті роману «Місто» автор акцентує увагу на тому, що тепер його герой шукає не просто жінку, а натуру творчу, яка за внутрішніми переконаннями і життєвими цінностями близька йому, адже Радченко зараховує себе до творчої еліти столиці. У цей життєвий період Степан перетворюється цілковито на міського жителя, стає впевненим у собі, реалізується у творчій діяльності (стає відомим письменником), збагачується, придбав просторе житло в новому районі Києва. Герой В. Підмогильного хоче сповна пізнати всі переваги життя у місті, компенсувати згаяний час. Якщо раніше жінки його обирали, то тепер ситуація змінюється, він отримує повну владу у стосунках. Радченка приваблює легкість і безвідповідальність у нових стосунках з протилежною статтю: відловив, мить щастя й годі, адже на відміну від героя роману Гі де Мопассана «Любий друг» Дюруа Радченко по відношенню до жінок дозволяє собі закоханість, а не цинізм, його цікавить власна реалізація чоловічого его.

Р. Мовчан, досліджуючи стосунки головного героя роману В. Підмогильного «Місто», зауважує: «Спілкування з кожною – це своєрідна, окрема модель зовнішньої поведінки Степана на певних відрізках зовнішньої еволюції, його індивідуального вбирання типової міської культури» [15, с. 12]. С. Павличко погоджуючись з думкою Р. Мовчан про обумовленість пізнання Степаном Радченком себе через стосунки з представницями протилежної статі, у, помітила, що: «Жінки для Степана Радченка – талісман його успіху, по суті його жертва <...> Жінка є лише об'єктом почуття й екзистенціального пошуку чоловіка. Однак цей пошук абсурдний, як абсурдне саме життя... Для чоловіків це пошук самоствердження, а не кохання» [23, с. 376].

Аналізуючи викладене, можна стверджувати, що житло (кімната, будинок – локальна географічно-просторова точка в урбаністичному просторі) у романі В. Підмогильного «Місто» є символом того фізичного, матеріального, чого хотів досягти на всіх етапах свого життя головний герой: утвердження в місті, зміцнення свого матеріального становища, завоювання поваги і впливу у впливових колах містян. У цьому контексті жінки, за твердженням В. Полякової, – це лише шаблі внутрішньої еволюції головного героя, етапи вживання його в урбаністичне середовище і водночас – порятунок під самотності в чужому для нього оточенні, яке намагається повсякчас його відкинути.

Кожна наступна партнерка Степана Радченка відрізняється від попередньої все більшим ступенем урбанізованості. В. Підмогильний не одноплановий у тлумаченні проблеми творчої особистості: для головного героя є важливим не лише сексуальний, а й увесь його життєвий досвід переживання відчуженості й абсурдності буття, процесу усвідомлення своєї індивідуальності, неповторності. І розвиток творчої особистості досяг тієї якості, коли герой шукає людське в людині і, насамперед, у собі, людське у тому оточенні, частиною якого він став [19, с. 49].

В аналізованому творі В. Підмогильного чітко проглядається одна з специфічних рис – подання життєвих позицій героя «замкнутими колами». Так, переважна більшість героїв роману, які з'явилися на життєвому шляху Степана Радченка, визначили себе й своє місце у житті (здійснивши мрії, вони не мали подальших планів). Незакінченою залишилася життєва лінія самого Радченка. Він – людина мистецтва, який зміг внутрішньо перебороти зовнішній абсурд, поєднати або примирити вічно конфліктуєчі голоси розуму й тіла, знають мету свого життя, за ними майбутнє, перспективи.

Порівнюючи певні етапи заглиблення героїв романів В. Підмогильного «Місто» та Гі де Мопассана «Любий друг» у місто, можна виокремити спільність сценаріїв підкорення міського середовища: герої обох творів пізнають себе й визначають власне місце у великому мегаполісі через представників протилежної статі. Символічні стадії пізнання головним героєм роману В. Підмогильного «Місто» Степаном Радченком свого внутрішнього світу: з Надійною юнак втрачає

бажання повертатися в село; Тамара вчить його чітко визначати власне місце в урбаністичному суспільстві й не брати до уваги думки оточуючих людей; Зоська ближче знайомить з містом, його культурою і атрибутикою, уособлюючи собою міську абсурдність, а Рита докладно пояснює значення формування в собі почуття своєї значущості, і це призводить до остаточного розчинення духовності колишнього сільського юнака, ми стаємо свідками того, як у романі відбувається повна урбанізація світогляду головного героя «Міста».

У романі В. Підмогильного ми бачимо як Степан Радченко виявляє настирність і активність у підкоренні міста, він прагне самовизначення, водночас юнак шукає не лише місце під сонцем у столиці, а простір, в якому зможе реалізуватися, розкрити свій внутрішній потенціал, щоб досягти тілесної і духовної гармонії. У чужому Степанові світі міста герой намагається віднайти людяне в собі й людяне в кожному мешканці, хоче нарешті почути голос власної душі: Степан Радченко виливає на папір те, чого прагне, як йому здається, душа. В. Підмогильним переданий глибокий пошук людяного в собі: Степан зміг почути голос розуму, і тому його занепокоєння є символічним: «Ніде протягом сотні сторінок не здибав він людини – того, що мучиться і прагне, що божевільні пориви зароджує в болі, того, що нидіє і буяє, плазує й підноситься на верховині. Він не знайшов у тих сторінках сумного карлика з велетенським розумом, дрібного звіра, що тягне на шуплих раменах вічний тягар свідомості; не знайшов чарівної дитини, що так мило плаче й сміється серед барвистих цяцьок існування, жорстокого войовника, що вмів вбивати й умирати за свої мрії, суворого поборника за далекі дні, невтомного гінця в майбутнє. І ця відсутність вразила його: навіщо ж ці твори, коли людське серце в них не б'ється?» [23, с. 212].

Прагнучи втекти від «безлюдного» у письменницькій діяльності, літератор Радченко дуже активно шукає в собі людину і знаходить, але вже оновлену, урбанізовану. Перед нами постає самотня людина міста.

Український письменник-екзистенціаліст для змалювання внутрішнього світу своїх героїв використовував різні художні засоби. Почуття, думки, дії, портретні деталі стають виразниками їх психологічного стану. Вагому роль у

розкритті духовного світу кожного з них відіграють діалоги, виступають важливим засобом характеристики (глибини душі головного героя розкриваються в спілкуванні з різними людьми, з якими йому доводилося зустрічатися на своєму життєвому шляху). І цим В. Підмогильний нагадує свого літературного наставника Гі де Мопассана. В. Підмогильний, вибудовуючи у романі «Місто» сюжетну лінію Степана Радченка, щоразу для позначення відчуттів персонажа використовує основоположні екзистенціальні терміни: «байдужість», «чужий», «нудота», «самотність»; але якщо у першій частині твору ці відчуття головного героя супроводжувались мотивом переможного абсурду, то в другій частині твору вони не так різко виділяються письменником, а сам Радченко усвідомлює безглуздя боротьби з абсурдом і поступово починає сприймати навколишній світ таким, яким він є, – іншими словами, стає складовою частиною абсурду і обирає для себе шлях щирості, «чесності з собою».

Символ міста в романах В. Підмогильного «Місто» та Гі де Мопассана «Любий друг» в межах філософської опозиції «місто-село» – це більше, ніж середовище чи тло подій; воно переростає в символ певного типу світогляду, шлях до якого для колишнього сільського мешканця лежить через сумніви, розчарування і внутрішню дисгармонію. Внутрішній світ Степана Радченка, його буття наділені автором сталими атрибутивними ознаками, які визначають у певний момент пошуку особливості «я» молодого героя (тіло - душа, френч - піджак, місто – село і т. д.). Так, образи міста, села, френча, піджака в першій частині роману В. Підмогильного «Місто» замінюються поняттями порожнеча, річ, наповненість, єство, душа, а в другій частині твору українського письменника-екзистенціаліста, коли внутрішній світ головного героя діаметрально змінився, одні й ті самі речі набувають для нього інших асоціацій. Так виникає дилема міста і села, жакета і френча, тіла й душі, предметного й одухотвореного. Втрата одного простору й освоєння іншого трансформується автором у площину Степанового мікрокосму, ми спостерігаємо двобій Степана Радченка з містом, який можна асоціювати з двобоєм тілесно-матеріального й велично-духовного [19, с. 59].

Аналіз романів В. Підмогильного «Місто» та Гі де Мопассана «Любий друг» дає підстави стверджувати, що обоє творів стоять у типологічному ряді близьких за мотивами прозових творів. Український і французький письменники майстерно використовують широкий історичний та філософський контексти, піднімаючи актуальні для тогочасної людини проблему пошуку сенсу життя. Не зважаючи на те, що романи були написані понад сто років тому, їх тематика не втрачає значущості і буденності.

ВИСНОВКИ

1. У роботі доведено, що В. Підмогильний був одним із найпрогресивніших та найосвіченіших українців своєї історичної доби, та й загалом України. Творча діяльність митця безпосередньо пов'язана як з українською, так і з французькою літературою. В. Підмогильний, здійснюючи переклад творів французьких письменників (Д. Дідро, О. де Бальзака, Гі де Мопассана, Ж. Санд, А. Франса, П. Меріме та ін.), збагачував свій літературний досвід, вдосконалював творчу майстерність. Різного часу до його пізнавальних інтересів входили наукові праці істориків та філософів А. Камю, Ф. Ніцше, З. Фрейда, А. Шопенгауер та ін.

2. Виявлено, що у творчості В. Підмогильного екзистенційні риси виявилися більшими, ніж в інших вітчизняних письменників. Митець у своїх літературних творах особливо гостро звертав увагу на екзистенціальні проблеми, які в тому чи іншому аспекті стосуються людей різних поколінь і соціального становища. Письменник у своїх творах осмислює питання любові, життя і смерті, Бога та описує кожного свого героя і його страждання з великою повагою до його індивідуальності, не засуджуючи будь-яких її проявів.

3. Обґрунтовано, що В. Підмогильний, світогляд та літературне уподобання якого сформувалися під впливом французьких екзистенціалістів, перейняв від них стиль письма, бачення способу висвітлення тої чи іншої життєвої проблеми у творчості. До наставників письменника належать А. Франа, О. де Бальзак, Гі де Мопассан та ін. французькі класики. Аналізуючи твори В. Підмогильного та французьких письменників, можна побачити, як тематичні, так і стилістичні паралелі.

4. Досліджено, що В. Підмогильний, добре володіючи французькою мовою й перекладаючи українською мовою десятки творів французької літератури, глибоко проникся поетикою цієї літератури, тим більше, що перекладав він не абищо, а тих прозаїків, які були йому близькі, зокрема А. Франса й Г. де Мопассана. Рецепція французької літератури простежується також в стилі письма В. Підмогильного: він ощадно будує фразу, його художні образи точні, строгі,

вивірені. У розробці психології героїв він глибший від Мопассана, але й повсякчас використовує мопассанівський імпресіоністичний стиль і використовує спокійні філософсько розважливі фрази Д. Дідро і А. Франса.

5. Доведено, що роман В. Підмогильного «Місто» має певну схожість з романом А. Франса «Таїс». Ця подібність виявляється в побудові сюжету, в описуванні авторами обстановці, у способі викладу художнього вимислу. Хоча історичний антураж цих творів абсолютно відрізняється і знайти точки дотику «в обстановці» стародавньої Олександрії і Києва початку ХХ ст. складно, однак письменники керувалися подібними принципами моделювання художнього світу й сюжетотворення.

5. Виявлено, що роман В. Підмогильного «Місто» є спробою автора у художній манері виразити пошуки власного «я» в межах опозиції «місто-село». Аналізований твір В. Підмогильного має багато спільного з романом французького письменника-новеліста Гі де Мопассана «Любий друг».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бурлакова І. Типологія героя в романах В. Підмогильного «Місто» та Гі де Мопассана «Любий друг». Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : збірник / ред. І. В. Сабадош. Ужгород, 2007. Вип.11 : Творчість Івана Чендея в загальноукраїнському літературному контексті. Матеріали Всеукраїнської наук. конференції. 14-16 травня 2007р. Ужгород. С. 46-48.
2. Горб О. А., Когут Г. С. Засоби втілення морально-етичних проблем у романах В. Підмогильного «Місто» та Гі де Мопассана «Любий друг». *Актуальні проблеми слов'янської філології*. Сер. Лінгвістика і літературознавство. К., 2006. Вип. 11, ч. 2. С. 240–246.
3. Градовський А. Сповідь двох жуїрів : «Любий друг» Мопассана і «Місто» В. Підмогильного. *Зарубіж. л-ра в навч. закл.* 1999. № 3. С. 16–19.
4. Дуб К. С. Поетика психологізму аналітичної прози В. Підмогильного в аспекті впливів французької літератури. С.87-92.
5. Жигун С. Джерела фабульних моделей Валер'яна Підмогильного. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. 2021. № 18. С. 19–26.
6. Інтелектуальна психологічна проза письменника Валер'яна. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/ukr_lit/16013/ Підмогильного
7. Камю А. Вибрані твори. Київ : Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1991. 655 с.
8. Камю А. Шведські бесіди. Вибрані твори. У 3-х т. Т.3. Есе: пер. з фр. / упоряд. О. Жупанський, Харків : Фоліо, 1997. С. 532–554.
9. Костюк Г. Валер'ян Підмогильний. Українське слово. Кн.2. Київ : Рось, 1994. С. 312–313.
10. Ласло-Куцюк М. «Місто» В. Підмогильного і французький роман XIX століття. *Шукання форми*. Бухарест, 1980. С.141–164.

11. Лепьохін Є. О. «Падіння» А. Камю і «Повість без назви» В. Підмогильного : типологія лейтмотивів та засобів художньої виразності. *Наук. пр. КПДУ*. 2007. Вип. 14. Т. 1. С. 166–176.

12. Лепьохін Є. О. Жанрова специфіка творів «Остап Шаптала» В. Підмогильного і «Сторонній» А. Камю. *Зарубіж. л-ра в шк. України*. 2006. № 4. С. 48–50.

13. Луцій С. «Місту» Підмогильного – 70 років. *Вітчизни*. 1998. № 9-10. С. 141–144.

14. Мельник В. Валер'ян Підмогильний в ідейно-естетичному контексті першої половини ХХ-го століття (Концепція людини): дисертація на здобуття наук, і гупеня доктора філол, наук / Володимир Мельник; Український вільний ун-т. Мюнхен, 1993. 298 с.

15. Мельник В. О. Суворий аналітик доби. Валер'ян Підмогильний в ідейно-естетичному контексті української прози першої половини ХХ ст. Київ, 1994. 319 с.

16. Мовчан Р. Валер'ян Підмогильний : 1901-1937. *Дивослово*. 2011. № 2. С. 51–57; № 4. С. 34–40.

17. Мовчан Р. Український модерністичний роман: «Місто», «Невеличка драми» В. Підмогильного. *Дивослово*. 2001. № 2. С. 11-14.

18. Мопассан Г. Любий друг. К.: Наук, думка. 1992. 523 с.

19. Павличко С. «Захований» модернізм 20-х: між авангардом і неокласицизмом. *Дискурс модернізму в українській літературі*. К., 1997. С.

20. Парамбуль І. В. екзистенціалізм у творчості Валер'яна Підмогильного: історико-філософський підхід : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук : 09.00.05 – Історія філософії. Львів, 2019. 193 с. https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/08/aref_parambul.pdf

21. Печарський А. Психологічні горизонти творчості Валер'яна Підмогильного : історія, факти, інтерпретація. *Українське слова: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. (у чотирьох книгах)*. Київ : Вид-во «Рось», 1993. Кн. 2. 1994. С. 307–336.

22. Підмогильний В. Місто. Харків: Фоліо, 2014. 240 с.
23. Підмогильний В. Місто: [роман, оповідання] / Валер'ян Підмогильний / Упоряд. Р. Мовчан та Вал. Шевчук; вст. ст. Вал. Шевчука; приміт. Р. Мовчан. - К.: Молодь.-1989,- 448 с.
24. Підмогильний В. Оповідання, повість, романи. Київ : Наукова думка, 1991. 800 с.
25. Полякова С. В. Своєрідність художнього вираження пошуків власного «Я» в межах опозиції «місто-село» в романі В. Підмогильного «Місто» та повісті В. Шевчука «Місяцева зозулька із ластів'ячого гнізда». *Таїни художнього тексту* : [зб. наук, пр.] / ред. кол.: Н. І. Заверталюк (наук, ред.) [та ін.]. Дніпро : Вид-во ДНУ, 2011. Вип. 12. С. 47–59.
26. Седлерова А. Валер'ян Підмогильний і естетичний принцип «об'єктивного реалізму» Гі де Мопассана: перекладацький контекст. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2011. № 37. С. 278–283.
27. Скорина Л. В. «Таїс» Анатолія Франса – «Місто» Валер'яна Підмогильного: точки дотику. *Вісник Черкаського університету*. Серія : Філологічні науки. 2017. Вип. 1(2). С. 30–39.
28. Стадніченко О. О. Мала проза Валер'яна Підмогильного: екзистенційний аспект. *Вісник Запорізького державного університету*. 2001. №4. С. 1–5.
29. Степовичка Л. Н. Французький слід у творчості й житті Валер'яна Підмогильного. *Таїни художнього тексту (до проблеми поетики художнього тексту)* : зб. наук. праць / ред. кол. : Н. І. Заверталюк (наук. ред.) та ін. Дніпро : Ліра, 2016. Вип. 19. С. 155–160.
30. Титар О. В. Український екзистенціалізм у пошуках гуманістичних культурних орієнтірів: філософія нового українського урбанізму «третьої революції». *Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна*. Серія «Теорія культури і філософія науки». 2017. Випуск 57. С. 11–19.
31. Ткачук М. Наративні моделі українського письменства. Тернопіль : ТНПУ, Медобори, 2007. 464 с.

32.У центрі уваги – урбаністична інтелектуальна проза Валер'яна Підмогильного. URL: <https://www.dnu.dp.ua/news/2134>

33.Український письменник Валер'ян Підмогильний (1901–1937) : бібліогр. покажч. / Держ. закл. «Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка» ; уклад. Т. В. Гологорська. Х., 2011. 78 с.

34.Філатова О. С., Теремей А. В. Прагматичні моделі буття Жоржа Дюруа та Степана Радченка (на матеріалі романів Г. де Мопассана і В. Підмогильного). *Наук. вісн. Миколаїв. держ. ун-ту* : зб. наук. пр. Філол. науки. 2009. Вип. 22. С. 173–178.

35.Франс А. Таїс / пер. з фр. та приміт. В. Підмогильного. Київ : Час, 1927. 192 с.

36.Шахова К. І., Олійник Н. П. Поетика назви оповідання В. Підмогильного «Старець». *Таїни художнього тексту* : [зб. наук, пр.] / ред. кол.: Н. І. Заверталюк (наук, ред.) [та ін.]. Дніпро : Вид-во ДНУ, 2011. Вип. 12. С. 86–95.